

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Participace tělovýchovných spolků v období první republiky

Vedoucí práce: Mgr. Martina Kočerová

Autor práce: Gabriela Vandasová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. března 2014

Gabriela Vandasová

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Martině Kočerové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Velký dík patří rovněž mé rodině za trpělivost a podporu v celém průběhu mého studia.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 PARTICIPACE	9
1.1 Pojem participace	9
1.2 Oblasti participace	10
1.2.1 Participace politická	10
1.2.2 Sociální (občanská) participace	12
1.2.3 Ekonomická participace	13
2 TĚLOVÝCHOVNÉ SPOLKY SOKOL A OREL.....	15
2.1 Sokol.....	15
2.1.1 Historie Sokola v letech 1918 - 1938	15
2.1.2 Ideová východiska Sokola.....	20
2.1.3 Činnost Sokola.....	26
2.1.3.1. Tělovýchovná a kulturní činnost.....	26
2.1.3.2. Činnost v oblasti politické.....	27
2.1.3.3. Činnost v oblasti sociální.....	29
2.2 Orel.....	33
2.2.1 Historie Orla v letech 1918 - 1938	33
2.2.2 Ideová východiska Orla.....	40
2.2.3 Činnost Orla.....	41
2.2.3.1. Tělovýchovná a kulturní činnost.....	41
2.2.3.2. Činnost v oblasti politické.....	42
2.2.3.3. Činnost v oblasti sociální.....	44
3 POROVNÁNÍ SOKOLA A ORLA	46
3.1 Porovnání ideových východisek.....	46

3.2 Porovnání oblastí participace.....	47
3.3 Porovnání způsobů participace.....	48
ZÁVĚR.....	51
POUŽITÉ ZDROJE.....	53
ABSTRAKT.....	56
ABSTRACT.....	57

ÚVOD

Tělovýchovné organizace Sokol a Orel jsou nejstaršími stále existujícími tělocvičnými organizacemi v českých zemích. Většinu své existence byly také nejmasovějšími. Jejich členové se podíleli na budování moderní české společnosti. To všechno z obou spolků tvoří historický, sportovní, sociologický a pedagogický fenomén, který je zkoumán badateli různých oborů.

Z hlediska pedagogiky volného času byly Sokol a do značné míry také Orel za první republiky jedněmi z hlavních tvůrců aktivit, které bychom mohli nazvat volnočasovými pro československé občany všeho věku. Šlo o činnost, která může být inspirativní i v současné době, kdy se hodně uvažuje o občanské společnosti a větším zapojování občanských aktivit do veřejného života. Dále pak může studium minulosti pomoci Sokolu nalézt své místo v moderní společnosti, respektive způsob jeho participace na ní, které stále hledá.¹

Sokol a Orel nebyly jedinými tělovýchovnými organizacemi, které působily na území meziválečného Československa, byla zde celá řada dalších, které svými specifickými způsoby také participovaly na politickém a občanském životě Československé republiky (ČSR). Šlo zejména o Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ), Federaci dělnických tělovýchovných jednot (FDTJ), Arbeiter - Turn und Sportverein (ATUS), či Deutscher Turverband (DTV). Všechny tyto spolky vyvíjely kromě sportovní též kulturní a osvětovou činnost. Na rozdíl od dosti univerzalistického Sokola však bylo jejich členstvo omezeno příslušností k politické, sociální či etnické skupině, v čemž se tedy více podobaly katolickému Orlu.

Výše uvedené lze shrnout do tvrzení, že tělovýchovné spolky první republiky se Sokolem a Orlem, jako spolky nejmasovějšími a zároveň s nejdelsí tradicí v čele, politicky a občansky participovaly na životě společnosti a to způsobem, který byl ve většině shodný. Participace těch menších však byla omezena, či jinak ovlivněna tím, že na rozdíl od Sokola či Orla bylo jejich členstvo národnostně nebo politicky vyhraněné. Vzhledem k tomuto faktu, a také k tomu, že většina výše zmíněných menších spolků v současnosti ve své činnosti nepokračuje ať již z důvodů ekonomických, či z důvodů úzkého ideologického či etnického vymezení nebude

---

¹ Srov. ČERNEK, M. *Sokolská ideologie v současné multikulturní společnosti*, s. 3.

se jimi tato práce blíže zabývat. Zaměří se pouze na Sokol a Orel, které ve své činnosti pokračují i v současnosti.

K historii Sokola a Orla, existuje velké množství literatury. Jde jak o obsáhlejší studie, vydané v knižní podobě, tak o množství článků velmi různé úrovně. Jak u Sokola, tak u Orla je k dispozici mnoho materiálu k dějinám jednotlivých místních organizací. Vzhledem k tomu, že nejčastěji pochází tento materiál z pera pamětníků - členů spolku, místních kronikářů nebo vlastivědných pracovníků je velmi různorodé úrovně, od prací odborných až po extrémně popularizační a subjektivní. Souhrnné dějiny organizace pak existují u Sokola v knižní podobě², u Orla v podobě obsáhlejší studie na internetových stránkách organizace.³ V literatuře je zdůrazňována síla jejich participace na životě státu i společnosti v daném období, vyzdvihuje se podíl Sokola a Orla na obraně a demokratického režimu Československé republiky v krizových letech (1918-1921, 1938), stejně jako masovost těchto spolků. Bývá hledána souvislost mezi demokracií první republiky a demokracií v Sokole a Orlu v období před rokem 1918.

Participací v období první republiky se zabývá i tato práce s cílem porovnat východiska, oblasti a způsoby participace tělovýchovných spolků Sokol a Orel na občanském životě v období let 1918-1938, tedy v období demokratické republiky, na něž po totalitním přerušení náš současný stát navazuje.

Aby mohlo být cíle dosaženo, bude nejprve třeba zabývat se participací obecněji a vymezit její jednotlivé oblasti. Potom pojednáme spolky Sokol a Orel z hlediska ideového a s tím bude souviset i jejich historie. Oblasti a způsoby participace pak vyplynou z činnosti těchto spolků, na kterou naváže vlastní porovnání.

Práce je členěna do tří hlavních kapitol. V první bude pojednán pojem "participace" a oblasti participace. Následovat bude shrnutí historického vývoje obou spolků. Dále bude popsána participace spolků na konkrétních druzích života společnosti a to na domácí a zahraniční politice, společenském životě a kulturním vývoji. V závěru práce potom budou shrnuta a porovnána východiska, oblasti a způsoby participace Sokola a Orla na životě Československé republiky ve sledovaném období.

Práce vychází z teoretických článků a studií uveřejněných v různých sbornících.

---

² Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 381.

³ Srov. *Křesťanská sportovní organizace Orel* [online].

Jako například práce M. Kaplánka a M. Kočerové, K. Vráblíkové nebo P. Rakušanové. Tito autoři se zabývají participací jako takovou. Z velkého množství literatury k historii Sokola pak vybíráme práce vztahující se k celkové historii spolku, zejména od R. Saka, který se zabývá hlavně osobou zakladatele a dále pak M. Waice a J. Waldaufa, kteří popisují vlastní dějiny. Práce Františka Talavaška o sokolské Jednotě v Ličně je přehledným a ilustrativním zpracováním vývoje malé venkovské pobočky spolku.

Podstatně méně existuje materiálu k historii Orla. Častější je pouze zpracování dějin jednotlivých Jednot, například od H. Rezkové, I. Korbelařové nebo I. Slavotínka. Nejobsáhlejší přehlednou prací o celkových dějinách Orla je pravděpodobně text na internetových stránkách této organizace.

1 PARTICIPACE

Tělocvičné spolky, zejména pak ty nejmasovější, tedy Sokol a Orel v letech 1918-1938 výraznou měrou participovaly na chodu státu i společnosti a to jak na úrovni celku tak i lokálních komunit. V následujících kapitolách pojednáme nejprve o participaci obecně, dále pak o oblastech participace, kterými jsou politická, sociální a ekonomická.

1.1 Pojem participace

Pojem "participace" znamená "účasť, podíl, účastnictví". Užívá se ve filosofii, ekonomice, politice, a sociální oblasti, někdy také označované jako občanská. V těchto oblastech vyjadřuje vztah jedince nebo skupin k celku. Definice pojmu zní: "*svazek mezi lidmi založený na citové afinitě, důležitý pro sjednocení v jedné komunitě*".⁴ Významu participace pro život jednotlivce si byli vědomi již starověcí filosofové. Platón a jeho následovníci zastávali názor, "*že se každé bytí stává tím, čím je, právě participací na vlastní určující ideji*".⁵ Také Bible pracuje s participací jako jedním ze základních charakteristik vztahu Bůh a člověk. Člověk je součástí Božího stvoření, je stvořen k obrazu Boha, a tudíž má participaci na Boží důstojnosti.⁶ Židé jako vyvolený národ pak participují na Božích záměrech na světě, neboť jsou často jejich vykonavateli. V Novém Zákoně se pak zdůrazňuje rozšíření intenzivní participace na Božím díle na všechna etnika prostřednictvím Kristovy oběti. Participačním aktem je samotný křest, který věřícímu umožňuje podíl na Spasení.⁷

V období feudálních monarchií svobodní ale neurození obyvatelé středoevropských států formálně participovali na volbě panovníka. Ten byl vybrán na základě rodové posloupnosti a kompromisu s požadavky společenských elit, ale součástí jeho intronizace bylo aklamativní stvrzení volby zástupci neurozených složek obyvatelstva.⁸ I moderní názor na člověka jako součásti přírody pracuje s participací lidstva na něčem větším - přírodě. Také všechny moderní evropské ideologie

⁴ KUČERA, R. *ABZ.cz: slovník cizích slov. Participace*. ABZ.CZ. ABZ.cz: slovník cizích slov [online].

⁵ KAPLÁNEK, M.; KOČEROVÁ, M. *Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii*. s. 19.

⁶ Srov. KAPLÁNEK, M.; KOČEROVÁ, M. *Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii*, s. 19.

⁷ Srov. SVOBODA, L. *Encyklopedie antiky*, s. 321.

⁸ Srov. KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 73.

s participací počítají.⁹ O první z hlavních oblastí participace a to participaci politické bude podrobněji pojednáno v následující kapitole.

1. 2 Oblasti participace

1. 2. 1 Participace politická

Politická participace je ve svých nejnižších úrovních přítomna ve většině politických systémů u demokracie je však zcela samozřejmá a vychází z její podstaty. K. Vráblíková ve své práci zastává názor, který politickou participaci označuje za zdroj životní síly demokracie.¹⁰ Právo volit a být volen je v demokracii základním způsobem participace každého jednotlivce na politickém životě od nejvyšší úrovně až po místní samosprávné celky. Jinak je pojem "politická participace" velice široký a nepanuje shoda o tom, co všechno pod něj může být zahrnuto. Názory kolísají od prostého faktu volebního práva přes schvalování určitého typu politické aktivity, což se nutně netýká vlastní aktivní účasti na politice, až po prostou diskusi o politice. Volební právo je však vždy součástí těchto koncepcí politické participace.¹¹ Tyto názory shrnuje například následující tvrzení: "*Politická participace je aktivita obyčejného občana/-ky zaměřená na ovlivnění politických výstupů: distribuci sociálních statků a norem*".¹²

Prakticky všechny politické režimy však mají nějakou míru participace občanů na politice. Participační prvky nacházíme i u fašismu, nacismu či komunismu.¹³ Jde o formální potvrzování legitimacy moci z vůle národa různými manifestačními akcemi, nucenou volební účastí atd. Samozřejmě se zde naplňovala pouze vnější iluze participace, tedy co například Hart označuje jako "manipulativní participaci".¹⁴

Politická participace je zároveň jevem, který stmeluje komunitu a spoluvytváří loajalitu jednotlivce k celku. Politická participace jako integrační prvek je prováděna i tam, kde je komunita ve své existenci odstředivými silami výrazně ohrožena, což

---

⁹ Srov. HART, R. *Children's Participation. The theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. London : Earthscan Publications, 1997.

¹⁰ Srov. VRÁBLÍKOVÁ, K. *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*, s. 868.

¹¹ Srov. VRÁBLÍKOVÁ, K. *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*, s. 870-871.

¹² VRÁBLÍKOVÁ, K. *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*, s. 871.

¹³ Srov. KAPLÁNEK, M.; KOČEROVÁ, M. *Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii*, s. 18.

¹⁴ Srov. HART, R. *Children's Participation. The theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. London : Earthscan Publications, 1997.

svědčí o významu sjednocujícího působení politické participace.¹⁵

Jevy, které politickou participaci ohrožují, mohou být v podstatě dva. Je to buď nechuť profesionálních politiků participaci připustit anebo nechuť občanů na politice participovat. Tato druhá nechuť je typická zvláště pro tak zvané postkomunistické země. V názorech na příčinu nepanuje zatím jednota.¹⁶

Nižší podíl participujících občanů nalzáme mezi lidmi s nižšími příjmy a nižším vzděláním. Příčinou je jednak nižší rozhled po dění ve společnosti, ale i zcela praktické záležitosti, dané náročností obstarávání základních potřeb. Ve vyspělých společnostech jsou překážky v politické participaci pro různé skupiny obyvatelstva postupně překonávány, čímž je společnost upevňována. Lze se domnívat, že trvalé vynechání nějaké skupiny obyvatelstva z politické participace pak může společnost narušit až rozvrátit. Toto tvrzení dokládá například tzv. první republika, která udělila volební právo ženám, ale nedokázala plně zapojit německou a maďarskou národnostní menšinu. To vedlo k tomu, že tyto menšiny snadněji podléhaly ideologickému působení ze zahraničí a v krizových 30. letech 20. století se obracely proti Československé republice.¹⁷

Aktivita politické participace jednotlivců a občanských uskupení se zvyšuje v krizových obdobích.¹⁸ Podobnou aktivizaci lze pozorovat například v roce 1918 při vzniku Československé republiky nebo na podzim roku 1938 v reakci na podpis Mnichovské dohody.¹⁹

Oblast politické participace také může přesahovat hranice jednotlivých států, jak o tom svědčí právě příklad Sokola, kdy díky brzkému vzniku krajanských jednot v zahraničí a též díky barvitým sletům s mezinárodní účastí se tento spolek stal brzy ve světě organizací známou a s českým národem v obecném povědomí spojovanou. Sokol se proto už od vzniku republiky cíleně podílel na propagaci země v zahraničí. I proto v roce 1920 úřady zprvu nesouhlasily s konáním sletu, majíce obavy z organizačních problémů, které by vrhly špatné světlo na Československo. Asi také

¹⁵ Srov. REDLOVÁ, P. *Politická a občanská participace imigrantů v České republice*, s. 10.

¹⁶ Srov. VRÁBLÍKOVÁ, K. *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*, s. 874.

¹⁷ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, s. 380,382. Dalšími příklady tohoto tvrzení pak mohou být události současného politického dění v Sýrii nebo na Ukrajině.

¹⁸ Srov. REDLOVÁ, P. *Politická a občanská participace imigrantů v České republice*, s. 17.

¹⁹ Srov. VRÁBLÍKOVÁ, K. *Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích*, s. 868.

nikoliv náhodou se Sokol velice často účastnil různých závodů a sportovních akcí ve Francii, která byla hlavní mezinárodní oporou Československé republiky.²⁰ S participací politickou pak úzce souvisí sociální nebo též občanská participace, o které pojednává následující kapitola.

1.2.2 Sociální (občanská) participace

Definovat občanskou participaci je bez ohledu na frekvenci užívání tohoto slovního spojení velmi obtížné. Pro účely tohoto textu přijmeme jako definici následující: *"Občanskou participaci chápeme jako zapojení občanů ve veřejné sféře, odděleně (nikoli však nezávisle) jak od státu, tak od ekonomické sféry, a v jejímž rámci občané artikuluji, organizují a prosazují své zájmy."*²¹ Tato definice plně charakterizuje zapojení Sokola a Orla do života státu, i šíří jejich působení ve společnosti, jak o tom bude pojednáno v kapitole 2. Za občanskou formu participace pak bývají pokládány často pouze neziskové organizace. Jde však o jeden z mnoha druhů, byť nejviditelnější a nejvíce institucionalizovaný.²² Dalšími formami pak jsou v různých úrovních různé zájmové sdružení či dobročinné spolky nebo některé církve.²³

Různé formy občanské participace jsou v moderní době velice rozšířené. Tento trend se datuje od roku 1989, ale plně vychází z tradic meziválečného Československa, zprostředkovaných do určité míry disentem.²⁴

Občanská participace na životě komunity může být prováděna z pozice jednotlivce nebo z pozice skupiny. V prvním případě vystupuje jedinec jako volič do lokálních orgánů, petent, účastník veřejných debat a připomínkových řízení i jako aktér ovlivnění života komunity v odpovídajícím měřítku (například dobrovolná údržba části veřejného prostoru). V druhém případě jde o činnost spolků, neziskových organizací a podobně. V rámci občanské participace se pak může jedinec podílet na široké škále možností přetváření svého prostředí. Od čistých veřejných ploch až po vyšší kvalitu zdraví ve svém regionu.²⁵

Projevem občanské participace pro Českou republiku typickým může být

²⁰ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 48.

²¹ RAKUŠANOVÁ, P. *Třetí sektor a občanská participace v České republice*, s. 1.

²² Srov. RAKUŠANOVÁ, P. *Třetí sektor a občanská participace v České republice*, s. 1.

²³ Srov. PEHE, J. *Participace občanů na věcech veřejných* [online].

²⁴ Srov. RAKUŠANOVÁ, P. *Třetí sektor a občanská participace v České republice*, s. 1.

²⁵ Srov. BINEK, J. *Plánování rozvoje jako důležitý proces pro posílení participace v obcích*, s. 30-32.

spolková aktivita. Ve většině obcí nalzáme buď širokou škálu spolků, které kromě vlastní činnosti zaměřené na konkrétní obor provozují i činnost okrasnou (údržba prostor), výchovnou (práce s dětmi) a společenskou (veřejně přístupné plesy). Běžné je trio spolků: hasiči, fotbalisté, myslivci. Druhou možností pak je, že většinu společenského, kulturního a sportovního života v obci organizuje jeden konkrétní aktivní spolek, bez ohledu na hlavní náplň své činnosti. Bývá jím zejména místní Sbor dobrovolných hasičů.²⁶ Tuto situaci můžeme srovnat s meziválečnou republikou, kdy takto všestranným organizátorem bývala místní Sokolská Jednota. Tuto výlučnost Sokola jako nositele určité kulturní úrovně lze demonstrovat na stavebním typu sokolovny, jako často nejvýraznějšího architektonického díla v obci²⁷, jak bude blíže ukázáno v kapitole 2. 1. 3. 3.

Je třeba také brát v potaz propojenost občanské a politické participace. Oboje patří k základním znakům demokracie a jedno bez druhého nemůže v plné míře fungovat. Je-li jednotlivci umožněno participovat na politické správě státu, není logické, aby mu nebylo umožněno podílet se na chodu místní komunity, tedy participovat na občanském životě. Demokracie pak není možná bez plnohodnotné participace všeho druhu. Proto pro občanskou participaci platí i charakteristiky výše uvedené u participace politické, zejména vytváření loajality. V dalším textu doložíme hlavní charakteristiky obou, zde v obecných rysech popsaných hlavních druhů participace v životě meziválečného Sokola a Orla.

Výčet hlavních oblastí participace zakončíme v následujícím textu participací ekonomickou.

1. 2. 3 Ekonomická participace

V obecné rovině lze říci, že ekonomická participace umožňuje spolurozhodování o finančních otázkách a činnosti pracovních kolektivů.²⁸ To je velmi všeobecná definice, již se nejčastěji rozumí zaměstnanecká participace. Jde o spoluúčast zaměstnanců na zisku, majetku a řízení podniku. Tento druh participace je vlastně uznáním a využitím klíčové role pracovního kolektivu v komunikaci mezi zaměstnanci a vedením i zaměstnanci mezi sebou.²⁹ Pomocí podílu na řízení a zisku podniku lze

---

²⁶ O rozsahu a druzích spolkových aktivit poskytují představu webové stránky jednotlivých obcí.

²⁷ SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 275.

²⁸ Srov. *Co je participace* [online].

²⁹ Srov. FORMÁNEK, M. *Socialismus a participace*, s. 3-4.

podpořit zaměstnaneckou loajalitu k firmě, podobně jako participací politickou lze podpořit loajalitu občana ke státu. Přesto, že zdůrazňování významu zaměstnanecké participace je záležitostí spíše levicových uskupení³⁰, prosazuje se tato zejména ve státech s dlouhou kapitalistickou tradicí a velmi malá je v zemích postkomunistických. Největší podíl podniků s participujícími zaměstnanci najdeme v USA, Japonsku nebo západní Evropě. Velmi příznačná je role "díleňské samosprávy" v podnicích T. Bati v meziválečném Československu.³¹ Zaměstnanecká participace reálně může zvýšit produktivitu ekonomiky, což je dokládáno poválečným Japonskem, které se z válkou rozvrácené země dostalo v krátké době mezi hospodářské velmoci i díky silnému podílu zaměstnanecké spoluúčasti.³²

Ekonomická participace se však nemusí nutně týkat pouze vztahu zaměstnance a zaměstnavatele. Lze ji najít i v oblasti spolkové činnosti a to ve formě členských příspěvků a podílu spolurozhodování členské základny na hospodaření s prostředky spolku. Což platí také v případě obou tělovýchovných jednot, na něž je tato práce zaměřena.

---

³⁰ Srov. FORMÁNEK, M. *Socialismus a participace*, s. 5.

³¹ Srov. HÁBA, Z. *Sociální stát a Zaměstnanecká participace* [online].

³² Srov. HÁBA, Z. *Sociální stát a Zaměstnanecká participace* [online].

2 TĚLOVÝCHOVNÉ SPOLKY SOKOL A OREL

V následujících kapitolách bude proveden stručný nástin historie, a popsána ideová východiska a činnost Sokola a Orla. Pokusíme se zde nastínit některé skutečnosti, které mohly mít vliv na participaci těchto spolků v období tzv. první republiky.

2.1 Sokol

Sokol je nejstarší českou tělovýchovnou organizací. Vznikl v rámci rozvoje spolkové činnosti po politickém uvolnění v šedesátých letech 19. století a jeho zakladateli se stali Dr. Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner. Jako vůbec první byla dne 16. 2. 1862 za účasti předních představitelů českého vlasteneckého hnutí založena Tělocvičná jednota pražská a ještě téhož roku došlo ke vzniku dalších osmi jednot na venkově. Největšího rozmachu se pak sokolské hnutí dočkalo mezi lety 1918 – 1938,³³ tedy v období, jež je předmětem této práce. V další kapitole bude historie Sokola v tomto období rozebrána podrobněji.

2.1.1 Historie Sokola v letech 1918 - 1938

Nejpozději od jara roku 1918 se Sokol připravoval na poválečnou obnovu činnosti. Hned 28. října starosta Československé obce sokolské Dr. Josef Scheiner z pověření Národního výboru začal organizovat československou brannou moc. Činil tak ve spolupráci s Dělnickými tělocvičnými jednotami, zástupci studentů a pražského policejního ředitelství. Výsledkem byly oddíly "Národní stráž", zajišťující ostrahu důležitých objektů. Velitelem se stal další činovník Sokola Jindřich Vaníček.³⁴

Během 28. a 29. září Národní stráž odzbrojila rakousko-uherské jednotky přítomné v hlavním městě. Následně se reorganizovala již ve vojenském duchu a pod označením "Stráž svobody" vykonávala až do listopadu roku 1919 naplno funkci státního vojska.³⁵

První schůze Československé obce sokolské po válce se konala dne 2. února 1919. Bylo zde nutno řešit mnoho organizačních otázek, daných mimo jiné i velkým

---

³³ Srov. *Historie Sokola* [online].

³⁴ Srov. *Historie Sokola* [online].

³⁵ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 39-40.

přílivem členstva. Bylo také započato s nábořem dobrovolníků pro strážní službu v Bratislavě. V létě 1919 bylo sokolstvo požádáno o pomoc v boji proti maďarské republice rad. V rámci Stráže svobody se do bojů na Slovensku zapojili desítky tisíc členů spolku.³⁶

V počátcích republiky se tak projevila kvalita paramilitární přípravy členů Sokola, s níž začal již Dr. Miroslav Tyrš v předvečer rakousko-pruské války a na níž byl v organizaci kladen velký důraz.³⁷ Během počátečního období první republiky se projevili ještě za generální stávky v roce 1920 a při mobilizaci československé armády proti restauračním pokusům Habsburků v Maďarsku. Při obou příležitostech vykonávaly ozbrojené sokolské oddíly strážní službu.³⁸

Sokol se těmito akcemi stal důležitou oporou mladého státu a to jak v očích občanstva tak úřadů. Proto lze v tomto období pozorovat raketový růst počtu členstva i majetkových poměrů organizace. Samozřejmě je možné předpokládat, že mnozí novopečení Sokolové viděli ve členství jakousi "kádrovou" výhodu, případně jím mohli chtít zakrýt přílišnou prorakouskou angažovanost. Organizace se snažila tento příliv korigovat čekatelskou dobou, školením a složením slibu.³⁹

Ozbrojené akce Sokola na podporu mladého státu, popsané v předcházejících odstavcích, jsou jako důležitá součást spolkových tradic uváděné prakticky ve veškeré literatuře věnované první republice. Vedle toho mají sokolské dějiny v prvních letech Československé republiky i méně "slavné" stránky. Vzhledem k jisté idealizaci Sokola a meziválečného Československa vůbec, k níž v současné době dochází, jsou však uváděné mnohem méně často. Šlo o vyřizování politických a nejspíš i osobních účtů v souvislosti s převratem dne 28. října 1918.⁴⁰ V běžné literatuře není tento fenomén příliš podrobně probírán. I proto je zajímavá jeho charakteristika, která zazněla na konferenci o sokolství, konané na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 2003: "*Třetí krize ideologie sokolského hnutí proběhla bezprostředně po vzniku samostatného československého státu. V době honu na čarodějnice v ČOS (vylučování těch, kdo byli pro zachování rakouské monarchie v podobě federalizovaného republikánského státu, kdo údajně spolupracovali s rakouskými orgány v době světové války atd.) ukázal Sokol*

³⁶ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 47-48.

³⁷ Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 84-88.

³⁸ Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 236.

³⁹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 47.

⁴⁰ Srov. ROČEK, A.. *Ideologická krize sokolského hnutí jako předpoklad pochopení úkolů Sokola ve třetím tisíciletí*, s. 37.

velmi drsnou tvář. To vedlo pouze k dalšímu posilování Svazu DTJ i Orla na úkor bývalých členů Sokola.

*Zůstává skutečností, že tento postoj vedení ČOS ovlivnil i řadu emigračních sokolských organizací, které se po roce 1917 a vítězství Sovětů ocitli v emigraci v ČSR. Především šlo o Ruský Sokol, jehož základnou se stala Praha, ale v polovině 30. let pak podstatná část ruských Sokolů věřila spíše bělehradské odnoži ruské emigrace.*⁴¹

Vraťme se však zpět na počátek dvacátých let. Organizační schopnosti Sokola se plně projeví při pořádání VII. všesokolského sletu ve dnech 6. až 29. června roku 1920 v Praze. Vzhledem k neutěšeným hospodářským a dopravním problémům republiky bylo spolku z různých stran, včetně ministerstva zahraničí, doporučováno akci odložit aby fiasko nezpůsobilo ostudu státu. Přesto byl slet konán a dopadl úspěšně, účastnila se ho též československá armáda. To vyniká ve srovnání s persekucí členů Československé obce legionářské, kteří se účastnili obdobné akce Sokola na Velehradě o rok dříve.⁴²

Můžeme ještě poznamenat, že v prvních letech Československé republiky Sokol zaznamenal i odchody části předválečného členstva. Ostré sokolské ataky proti římskokatolické církvi a jejímu tělocvičnému spolku Orel odpudil některé věřící členy. Dále pak úspěšný rozvoj dělnické svépomocné tělovýchovy a vznik radikálně levicové politické scény začátkem dvacátých let vedl k odlivu členů z nižších vrstev společnosti do Dělnické tělovýchovné jednoty a později do Federace dělnických tělovýchovných jednot. Příliv nových členů však tyto úbytky mnohonásobně převážil. Zajímavé je, že Sokol dovedl najít slova uznání pro akce konkurence někdy i v případech, kdy šlo o levicovou či přímo komunistickou tělovýchovu, ale s výjimkou obrany republiky a politického zřízení za krizí let 1919 až 1920, nikdy ne pro Orla.⁴³

Dvacátá léta jsou ve znamení nárůstu členstva, které již roku 1921 čítalo 710 000 osob. Šlo nepochybně o nejmasovější dobrovolnou organizaci, nepočítáme-li církev.⁴⁴ Od roku 1921 se budovalo reprezentativní sídlo organizace, které svou polohou, architekturou i oslavou otevření reprezentovalo nadstandardní vazby Sokola

---

⁴¹ ROČEK, A.. *Ideologická krize sokolského hnutí jako předpoklad pochopení úkolů Sokola ve třetím tisíciletí*, s. 37.

⁴² Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 48.

⁴³ Srov. BORKOVSKÝ, I. *Dějiny Prahy*, s. 554.

⁴⁴ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 49.

k státu. Tzv. Tyršův dům vyrostl na Malé Straně podle návrhu významného architekta Františka Krásného.⁴⁵ Součástí výzdoby byla i Tyršova socha od Ladislava Šalouna či veřejnosti přístupná galerie obrazů z majetku básníka Karáska. Slavnostního otevření paláce v květnu roku 1928 se zúčastnili prezident Masaryk, předseda vlády Švehla, ministři Beneš a Udržal a jiní.⁴⁶ Ve dvacátých letech pak proběhla také vlna budování sokoloven.

Kromě tělocvičných akcí Sokol organizoval i mnoho vzdělávacích či charitativních akcí pro své členstvo. Vzhledem k masovosti spolku měly tyto akce do značné míry celospolečenský dopad. Jmenujme Fügnerův fond na podporu zestárlých a potřebných členů jednot pomoc nezaměstnaným sokolům, organizování prázdninových pobytů dětí ze sokolských českých rodin z pohraničí a ciziny v rodinách ve vnitrozemí atd.⁴⁷

Důležitým pak byl rok 1924. Československá obec sokolská se poprvé zúčastnila Olympiády, dále se různými oslavami přihlásili k památce Jana Žižky. V témže roce se také konal VII. valný sjezd, na němž byly kodifikovány zásady sokolské činnosti v rámci národa. Šlo o podporu veřejného tělesného zdraví, propagaci sokolské filosofie a tělovýchovné metodiky a její snaha dostat ji do škol, propagovat význam tělesné výchovy pro stát, podporovat brannost národa, řešit vztah Sokola k církvím, socialismu, slovanským národům. Tyto zásady pak provázely fungování spolku po celou dobu tzv. první republiky.⁴⁸

V roce 1926 se od 26. června do 6. července konal VIII. všesokolský slet. Poprvé se odehrál na moderním strahovském stadionu. Byl provázen problémy jednak organizačními, jednak politickými. Ty první byly příznačné pro svou dobu a šlo například o to, zda mohou ženy na kladinách cvičit bez punčoch. Ty druhé byly složitější. Proti sletu se postavila katolická církev, již provokovalo, že hlavní část se odehrává v den smrti Jana Husa a zároveň, že slet je otevřeně identifikován s československým státem (Masaryk věnoval sletovou vlajku, průběh přenášel státní rozhlas atd.). Výsledkem byl Vatikánský zákaz účasti sokolů z katolických zemí (Polsko, Jugoslávie, Lužice). Velmi znát to bylo například u Sokola polského, který měl původně poslat delegaci čítající 1 000 lidí. Dále se objevily problémy s českými fašisty,

⁴⁵ Srov. VLČEK, P. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 337.

⁴⁶ Srov. SAK, R.. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 237-238.

⁴⁷ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 49.

⁴⁸ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 50.

kteří dokonce uvažovali o možnosti převratu právě v průběhu sletu. Úspěšný průběh sletu měl pak podíl na určitém snížení společenského napětí.⁴⁹

Během hospodářské krize Sokol svým rozhodným postojem proti politickému extremismu a vlivem na masy obyvatelstva udržel tyto masy v loajalitě k republice. Spolek tak měl nezastupitelný podíl na tom, že Československá republika byla oporou a později osamělým ostrovem demokracie ve střední Evropě. Svůj význam měla i spolková svépomocná charitativní činnost. Ubylo třecích ploch s orelskou tělovýchovou, i když konkurenční boj neustal. Pouze se přenesl více na společensky přijatelnou sportovní bázi. Tak je například zajímavé, že dne 27. září 1929 Sokolové mohutně oslavovali památku sv. Václava.⁵⁰ Je možné se domnívat, že na jejich konání měla podíl snaha vyrovnat se úspěšným letním Svatováclavským dnům Československého Orla.

V době zhoršujícího se mezinárodního postavení státu ve druhé polovině 30. let 20. století pak Sokol podporuje brannost státu. Spolek se zaměřuje na předvojenskou výchovu a i jinak, například finančními sbírkami, podporoval obranyschopnost Československé republiky. Spolupracoval v tom s ostatními velkými tělovýchovnými organizacemi. Prvním větším výsledkem spolupráce byly Sportovní lidové hry v roce 1936, v době Berlínské olympiády. Pořádaly je společně Sokol, Orel a Dělnická tělovýchovná jednota.⁵¹ Sokol ve třicátých letech zaznamenal jen malý přírůstek členstva (v roce 1932 měl 367 901 osob, v roce 1936 měl 389 496 osob). Šlo však ponejvíce o následek obrovského rozmachu a kvantitativního nárůstu v předchozím desetiletí. Sokol se tedy zaměřil na mládež a zaznamenal v tom pozoruhodný úspěch. V roce 1932 ve spolku cvičilo 9 830 dorostenců, roku 1936 již 25 162.⁵²

Se vzrůstem slovenského autonomismu rostly i problémy Sokola na Slovensku. Je zajímavé, že naopak vztah s německou menšinou až do samého závěru třicátých let příliš problematický nebyl. Alespoň na sportovní bázi se Sokolové s českými Němci setkávali až do roku 1938, byť pro henleinovskou propagandu byl Sokol jedním ze symbolů nenáviděné republiky. Ještě v zimě na přelomu let 1937 a 1938 Československá obec sokolská organizovala zimní lyžařské závody středních škol zahajující sletový rok. Pořadatelé zaznamenali hojnou účast německých středoškoláků.

⁴⁹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 51-52.

⁵⁰ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 53.

⁵¹ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 486.

⁵² Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 486.

Teprve až červnových předslětových sportovních akcí se už německé instituce nezúčastnily a to kvůli henleinovské propagandě.⁵³

Postavení Československé republiky před rokem 1938 v mnohém připomínalo její postavení před rokem 1920. Vzhledem k upevnění státních institucí už Sokol nehrál otevřeně roli represivního státního aparátu, jako tomu bylo při vzniku republiky, kdy nahrazoval armádu a policii. Přesto pořádkovou sílu do určité míry zastupoval tam, kde bylo z politických důvodů nevhodné užít uniformovaných složek, jako tomu bylo například při nepokojích v Nitře roku 1933 (viz níže). Ve vztahu k domovu i cizině pak hrál Sokol velkou roli propagační.⁵⁴ Tuto úlohu a její reálný dopad dobře ilustrují slova francouzského literáta Julese Romainse o předslětových cvičeních dorostu v roce 1938. Označil je za: "... *bohoslužbu svobody, mysterium demokracie*"⁵⁵

Největší událostí Sokola 30. let byl pak X. všesokolský slet, který se odehrál v červenci roku 1938. Domácí veřejností a zahraničím přátelským i nepřátelským byl pochopen jako demonstrace československého odhodlání a také schopnosti bránit ohroženou zemi. Vždyť jednou z divácky nejúspěšnějších částí akce byla prostná cvičení 30 000 mužů na hudbu chorálu Ktož jsou boží bojovníci. Akce se též účastnila armáda. Zároveň i sami Sokolové národu připomněli svůj vojenský potenciál, například zahajovacím cvičením pod názvem Sokolská brannost.⁵⁶ Státní reprezentace si byla propagačního a výchovného významu sletu vědoma a proto ho všemožně podporovala. X. slet tak nebyl jen akcí jednoho spolku, ale víceméně akcí státní. Naposledy pak vstoupil Sokol do dějin první republiky dne 22. září 1938, když se členem vlády národní obrany stal představitel Československé obce sokolské Dr. Bukovský, což dokládá, že se se Sokolem v obranné válce proti Německu počítalo. Pak už přišel Mnichov.⁵⁷

2.1.2 Ideová východiska Sokola

Zakladatelé Sokola vyšli ze dvou základních myšlenkových okruhů. Šlo o antický ideál kalokagathie a myšlenku demokracie. První z nich se projevil samotným úsilím o tělesný, ale také duševní rozvoj jedince, stejně jako převzetím mnoha symbolických prvků z antiky. Například již roku 1912 Alfons Mucha vytváří sletový

---

⁵³ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 486.

⁵⁴ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 214.

⁵⁵ WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 214.

⁵⁶ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 214.

⁵⁷ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 485-489.

plakát se starořeckými motivy.⁵⁸ Z antiky vycházející a na svou dobu dosti odvážný byl i kult lidského těla spojený se sokolskými vystoupeními. Připomeňme, že malíř A. Waldhauser vytvořil kresby aktů obou zakladatelů Sokola, M. Tyrše i J. Fügnera. Šlo pravděpodobně o první akty veřejně činných osobností od konce starověku, odhlédneme-li od autoportrétů některých umělců (např. A. Dürer).⁵⁹

Druhou myšlenkovou základnou Sokola byla demokracie. Spolek byl dobrovolný, rozhodování v něm kolektivní, do funkcí se volilo. V sokolské symbolice je mnoho odkazů na demokratické principy a tradice. Ostatně již samy červené košile z kroje jsou převzaty od Garibaldiho bojovníků za svobodu Itálie. Je zdůrazňována bratrská rovnost členů, nejen oslovením "bratře, sestro". Toto rovnostářství odpovídá době vzniku, tedy 60. létům 19. století kdy mezi členy Sokola nebyly příliš silné sociální rozdíly. Vzhledem k tomu, že šlo o spolek zároveň vyhraněně vlastenecký, nebyly jeho členy příslušníci nejmajetnější vrstvy - většinou Němci, ani národnostně nevyhraněná chudina. S přílivem členstva v dalších letech a také zvyšujícím se národním uvědoměním obou hrotů sociálních nůžek se pak ono "bratrství" stává více formální záležitostí. Sociálně slabé obyvatelstvo toužící po tělovýchově pak často přechází do vlastních organizací, jako je například Federace tělovýchovných jednot, řízená Komunistickou stranou Československa a podobně.⁶⁰

Sokol důrazně stál za demokratickou myšlenkou a odmítal proto přijmout členy fašistických stran nebo (do roku 1945) komunistické strany. Velice důležitá byla apolitičnost spolku, kdy se po veřejně aktivních členech žádalo, aby sokolské zásady uplatňovali i v politických stranách a politické rozpory nevnášeli do spolku.⁶¹

Dalším rysem sokolského myšlení byla brannost členstva. Spolek byl zakládán jako jakási utajená kádrová základna budoucí české národní armády. Miroslav Tyrš měl původně v plánu mnohem větší důraz na výcvik se zbraní, než se později stalo realitou. Od prusko-rakouské války až do únorových událostí roku 1948 nebylo v českých dějinách konfliktu, v němž by Sokolové nebyli využiti, nebo alespoň nebylo jejich vojenské využití zvažováno.⁶²

Jak se na smysl a poslání Sokola dívala první republika, asi nejlépe shrnují

---

⁵⁸ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 111.

⁵⁹ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 40.

⁶⁰ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 21.

⁶¹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 21.

⁶² Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 83-86.

následující dva výroky. Na valném sjezdu organizace v roce 1924 bylo konstatováno, že cílem sokolské výchovy je: " *zdravé a krásné lidské tělo, souladné vypěstění celého člověka, povahy ucelené, neoblomné, pravdymilovné a spravedlivé, lidé silní, krásní a dobří - to je cíl naší sokolské výchovy.*"⁶³ Prezident Masaryk v roce 1926 pronesl: " *Tyrš přímo geniálním a uměleckým počinem harmonicky sloučil antický ideál krásy a dobra s naším národním programem, žádajícím syntezí ušlechtilého češství s čistým lidstvím. Tyrš vytvořil sokolskou obec a vstúpil jí tu sílu a mužnost, která se stejně vyhýbá hrubosti a násilnosti jako sentimentalitě slabošského bratříčkářství.; veliké vzory naší slavné minulosti, Žižka a jeho nezlomná chrabrost v obraně pravdy a národa, a Chelčického nekompromisní pacifismus, našly v ideji sokolské harmonický výraz. Tyrš v souhlase s tehdejší mladou generací byl nadšený demokrat a sokolským bratrstvím vědomě sloužil demokracii a osvobození národa.*"⁶⁴

S historií Sokola jsou nedílně spjaty také některé osobnosti, pojednáme zde o těch, kteří činnost spolkovou propojili s tak odlišnými oblastmi jako je estetika a vojenství.

Renáta Tyršová

Renata Tyršová se narodila roku 1854 jako dcera spoluzakladatele Sokola Jindřicha Fügnera. Již měsíc po svých osmnáctých narozeninách se provdala za otcova přítele a svého domácího učitele Miroslava Tyrše. Nikdy neměli děti a tak se mohla naplno věnovat poslání asistentky svého muže a otce. Stála tak u zrodu sokolské organizace. Již ve třiceti letech ovdověla, a protože se dožila vysokého věku 83 let, stala se po dobu první republiky jakousi živoucí pamětí Sokola. Svědčí o tom její bohatá memoárová literatura. V roce 1926 vydala dvoudílné vzpomínky na J. Fügnera a v letech 1932-1934 třídílné vzpomínky na M. Tyrše.⁶⁵

Po manželově smrti ji organizace vyplácela doživotní rentu a v "Tyršově domě" ji trvale přidělila byt. I jako vdova se angažovala v Sokole a také v pedagogice dívek, ale svoji činnost strážkyně a pokračovatelky Tyršova odkazu směřovala hlavně k dějinám umění a umělecké teorii. Různým společenským akcím spojeným s oslavou Tyršovy památky se vyhýbala a v průběhu let postupně omezovala i společenské styky s osobnostmi doby. Z lidí manželova okruhu udržovala vztahy spíše s umělci než

---

⁶³ SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 24.

⁶⁴ SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 24.

⁶⁵ Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 239.

sportovci. Významnou výjimkou byl člen Sokola Josef Scheiner.⁶⁶

Sama nikdy nestudovala na žádné škole, ale díky kvalitnímu vzdělání, které jí poskytli otec a manžel, vypracovala se na uznávanou uměleckou kritičku. Věnovala se též historii kultury a lidovému umění. Její statě je možné najít zejména v Osvětě, Světozoru a Národních listech, vydala i několik odborných monografií. V roce 1931 získala Renata Tyršová čestný doktorát na Univerzitě Karlově. S rostoucím věkem rostl i konzervatismus paní Tyršové. V jejích textech z třicátých let převládá důraz na kulturu druhé poloviny 19. století a rozpaky nad tou současnou. Zemřela v únoru roku 1937.⁶⁷

Renáta Tyršová je příkladem sokolské osobnosti, která realizuje spoluúčast Sokola na uměleckém, pedagogickém a obecně kulturním životě své doby.

Jindřich Vaníček

Právník, pracovník československého ministerstva obrany a významný sokolský činitel Jindřich Vaníček se narodil 1. ledna roku 1862 v Praze na Hradčanech. V české metropoli prožil celý svůj život. Již v mládí vstoupil do Sokola a rychle stoupal ve spolkové hierarchii. V letech 1888 až 1891 byl náčelníkem Smíchovského Sokola, v letech 1891 až 1921 pražského. Již v roce 1892 se stal náčelníkem České (od roku 1918 československé) obce sokolské. V této funkci setrval až do roku 1930. V rámci spolku se zasadil o ženský tělocvik, organizačně se podílel na šesti všesokolských sletech. Významný je jeho podíl na propojení Sokola s československou brannou mocí. Za první světové války byl jedním z vedoucích pracovníků ilegálního Sokola. Hned v říjnu pak organizaci nabídl vznikajícímu státu. Stal se velitelem Národní stráže a později tzv. Stráže svobody, tvořené Sokoly a členy Dělnických tělovýchovných jednot. Vaníčkovu organizačnímu talentu je třeba z velké části přičítat úspěšné využití Sokola v letech 1918 - 1919 jako vojenské síly.⁶⁸

Po normalizaci poměrů zůstal pracovat na ministerstvu národní obrany (do roku 1928). Podílel se na zvyšování fyzické zdatnosti národa coby zálohy armády. Proto stál u zrodu zákona o povinné tělesné výchově, zákona o branné přípravě a podobně. Inicioval také vznik Vojenské školy pro tělesnou výchovu v Praze.⁶⁹

---

⁶⁶ Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 224-225, 228.

⁶⁷ Srov. JAREŠ, J. *Renáta Tyršová – doktorka filozofie, byť „jen“ čestná*. [online].

⁶⁸ Srov. ČERVENÁ, R., MENŠÍKOVÁ, M. a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 39-44, 47,56.

⁶⁹ Srov. ČERVENÁ, R., MENŠÍKOVÁ, M. a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online].

Zemřel 2. června roku 1934. Sokolská organizace poctila jeho památku přejmenováním druhé brněnské župy na Sokolskou župu Dr. Jindry Vaníčka.⁷⁰

Jindřich Vaníček patří k těm, sokolským osobnostem, které stály za podílem Sokola na vzniku Československé republiky a jeho následné politické participaci na životě státu. Podporou ženského tělocviku také přispěl k úspěšnému trendu ženské emancipace v Československu.

Josef Scheiner

Právník, politik a významný sokolský činitel Josef Eugen Scheiner se narodil 21. září 1861 v Benešově v rodině právníka. Není zde prostor pro popis jeho významu pro Sokol v době před I. světovou válkou. Pouze stručně zmiňme, že se organizátorskou činností zařadil mezi největší osobnosti hnutí. Po celou dobu první republiky, až do své smrti 11. ledna 1932 byl starostou Československé obce sokolské.

Za I. světové války spolupracoval s Maffíi, byl dokonce zatčen, ale protože mu úřady nic nedokázaly, dostal se brzy opět na svobodu. Za války a již před ní prokázal ráznost a stálost v názorech a postojích. Připomeňme, že na slet v roce 1912 již ve funkci starosty Československé obce sokolské odmítl pozvat císaře.⁷¹ Podobnou rozhodnost projevil při vzniku republiky, organizoval československá brannou moc a to převážně ze Sokolů. Osobně vedl Sokoly, kteří ještě dne 28. října 1918 obsadili zemské vojenské velitelství v Praze a také zajal místodržícího Maxe von Coudenhove. Oba činy znemožnily případné pokusy posledních stoupenců rozpadající se monarchie o organizování odporu.⁷²

Dne 8. listopadu 1918, ve výroční den bělohorské bitvy vedl Scheiner ve funkci generálního inspektora československých ozbrojených sil první přísahu vojska mladé republiky. V této funkci se podílel na vedení bojů, jimiž Československá republika v prvním roce existence zajišťovala své hranice.⁷³

V roce 1919 funkci složil a věnoval se opět vedení Sokola. Se jménem Scheiner je spjat rozkvět spolku ve dvacátých letech. Po padesáti letech v organizaci a dvaceti šesti letech ve funkci starosty Scheiner na začátku roku 1932 zemřel. O jeho významu

---

⁷⁰ WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 39-44, 47,56.
Srov. ČERVENÁ, R., MENŠÍKOVÁ, M. a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online].

⁷¹ WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 39-44, 47,56.
⁷² Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 35-36.

⁷³ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 38-48, 54.
Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 38-48, 54.

pro stát a armádu svědčí i účast na pohřbu. Zúčastnili se prezident republiky, předseda vlády s několika ministry, zástupci vysokých škol a generálního štábu, několik armádních útvarů a početné delegace tělocvičných organizací ze slovanských zemí.⁷⁴

Josef Scheiner byl přední osobností participace Sokola na vojenství meziválečného Československa.

František Krásný

František Krásný je dobrým příkladem toho, jak Sokol spojoval lidi různého kulturního či společenského zázemí. Šlo o architekta, čili o člověka se zaměřením, které není se sportem příliš spojeno. Krásný se narodil roku 1865 v Koterově u Plzně. Studoval na vídeňské Akademii mimo jiné i u Otto Wagnera. Po studiích už v rakouské metropoli zůstal a to až do roku 1920. Živil se zde jako architekt, ve volném čase se věnoval práci pro českou menšinu ve Vídni. Vstoupil také do vídeňského Sokola. Navrhoval i stavby v Čechách, v nichž někdy projevil nezvyklou invenci a smysl pro detail. Po přesídlení do Prahy se Krásný stal důležitým pracovníkem stavebního odboru československého Sokola. Projektoval cca 150 sokoloven, z nichž umělecky nejvýznamnější jsou v Litomyšli (1925), Poděbradech (1927), Hodoníně (1928) a Uherském Hradišti (1928). V roce 1926 vybudoval sletišť pro VIII. všesokolský slet v Praze. Nejvýznamnější Krásného realizací (nejen) pro Sokol je přestavba malostranského Michnova paláce na Tyršův dům provedená v letech 1922 až 1926 (přípravné práce od roku 1921). Budovu doplnil novostavbami bazénu a tělocvičny. Dokázal zachovat a novému účelu přizpůsobit cenné části zchátralého barokního Michnova paláce, který tu stál původně. Po válce již nestavěl. Zemřel v Mariánských lázních roku 1947.⁷⁵

Krásného sokolovny lze pokládat za dobrý příklad propojení spolku s každodenností života Československé republiky, neboť ovlivnily vzhled mnoha našich obcí. Architekti jako František Krásný mají zásluhu na tom, že sokolovna jako běžná součást výbavy dobové obce je stavbou slohovou, nikoliv pouze utilitární.⁷³

---

⁷⁴ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 38-48, 54.

⁷⁵ Srov. VLČEK, P. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 337.

2.1.3 Činnost Sokola

2.1.3.1 Tělovýchovná a kulturní činnost

Jak vyplývá z podstaty, hlavní činností Sokola byla činnost tělovýchovná, která zahrnovala široké spektrum sportovních aktivit na místní i celorepublikové úrovni, jak již bylo zmíněno v kapitole 2.1.1. Další oblastí, ve které se Sokol angažoval, a která mnohdy velmi úzce navazovala na tělovýchovu, byla oblast kulturní. S tím souvisí také to, že role Sokola byla do značné míry odlišná ve větších a menších obcích. V obou případech byla hlavním oborem činnosti tělovýchova, ovšem zejména v menších obcích často získávala větší význam činnost kulturní, což ve městech tak nebylo. A to prostě proto, že na vesnicích a maloměstech často nebyly jiné možnosti kulturního vyžití. Sokol proto organizoval i taneční zábavy, plesy, koncerty a zejména divadlo.

V malých jednotách šlo o čistě ochotnická vystoupení, hraná ovšem s velkým nasazením. Typickým dokladem tohoto fenoménu je vyprávění pamětníka z jednoty v Ličně, malé obci v Orlických horách, který vzpomíná na to, jak se v hostinci sehrálo připravované sokolské divadelní představení, ačkoliv ten den hostinskému tragicky zemřela manželka a jednomu z herců se narodilo dítě.⁷⁶

Naopak ve velkých jednotách s větším počtem členstva a majetku šlo mnohde o poloprofesionální představení. V Jaroměři dokonce zdejší Jednota zbudovala pro loutkové divadlo speciální budovu. Zajímavá stavba z roku 1928 ve stylu národního svérázu slouží svému účelu dodnes.⁷⁷

Rozsah a význam kulturní činnosti Sokola dokládá přehled akcí uskutečněných za rok 1938 sokolskou jednotou v Jaroměři. Šlo o 6 plesů, 3 taneční věnečky, 2 hudební večírky, 1 šibřinky, 2 akademie, 6 koncertů, 3 schůze cizích spolků, 4 představení přespolních divadelníků, 17 divadelních her v 27 provedeních zdejšího sokolského divadelního odboru "Vrchlický", 73 programů, 166 přestavení biografu, 12 tanečních hodin, 1 vepřové hody, 1 valná schůze, 1 silvestrovská oslava.⁷⁸

Specifickým druhem šíření kultury skrze organizaci Sokol bylo zavádění biografů do sokoloven. Docházelo k němu od dvacátých let. Kromě filmů mělo význam i zprostředkování aktuálních politických a jiných událostí prostřednictvím filmových

⁷⁶ Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919 - 2009*, s. 36.

⁷⁷ Srov. REZKOVÁ, H. *Sokol Jaroměř: první po Praze: 1862-2012*, s. 56, 60.

⁷⁸ Srov. REZKOVÁ, H. *Sokol Jaroměř: první po Praze: 1862-2012*, s. 76.

týdeníků.⁷⁹

2.1.3.2 Činnost v oblasti politické

Sokol je od 19. století budován jako slovanská organizace a svého druhu potencionální národní vojsko, jak bylo již zmíněno v kapitole 2.1.1. Proto je s ním v okamžiku vzniku republiky počítáno automaticky jako s loajální, vojensky využitelnou silou, o kterou se nový režim může opřít. Výše je popsáno, že tak učinil velice úspěšně a jeho spoluúčast na vzniku Československé republiky je zcela nezpochybnitelná. I v dalším období byl Sokol považován a používán za oporu demokratické republiky a to ve vztahu k cizině i k domovu. Ve vztahu k domovu můžeme připomenout účast Sokolů v nátlakových akcích proti problematickým menšinám. Například v roce 1922 se uskutečnily velké sokolské "výlety" na Těšínsko a Ostravsko, čerstvě vojensky připojené k Československé republice.⁸⁰ Podobně, když ve 30. letech slovenští Hlinkovci napadali Sokola jako zástupnou oběť za Československou republiku, na kterou si tak otevřeně ještě netroufali, podnikl Sokol velký výlet do východních částí státu. Po demonstrativní cestě 40 000 Sokolů přes Bratislavu, Trenčín, Nitru, Turčanský Sv. Martin, Bánskou Bystrici a Košice do Užhorodu útoky nadlouho přestaly a vzrostla i vážnost slovenských jednot v rámci místních komunit. Akce se uskutečnila v červnu roku 1936.⁸¹

Sokolové aktivně vystupovali proti ohrožení státu a režimu zleva i zprava. Už v prvních letech republiky se zbraní v ruce vykonávali strážní službu za dělnických bouří. Zároveň otevřeně vystupovali proti fašismu. Už v roce 1925 vydala Československá obec sokolská prohlášení o neslučitelnosti členství v Sokole a fašistické organizaci. Vzhledem k masovému rozšíření Sokola v té době bylo toto rozhodnutí pro Gajdovy fašisty velice nebezpečné a dlouho se snažili činitele Sokola přimět ke zrušení tohoto prohlášení.⁸² Ráznost, s níž se Sokol distancoval od fašismu, vycházela i z toho, že v některých kruzích byly hledány podobnosti mezi spolkem a italským fašismem (komunisté, Karel Kramář).⁸³

O nějaké koexistenci Sokola a radikální levice, či později Komunistická strana Československa se ani neuvažovalo, zde panovalo od začátku otevřené nepřátelství,

⁷⁹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 53.

⁸⁰ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 49.

⁸¹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 57.

⁸² Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 51-52, 57-58.

⁸³ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 210.

dané událostmi v letech 1919 až 1920 i zcela rozdílným filosofickým základem obou organizací. Nepřátelství nemohlo být překlenuto ani apolitickou sportovní činností, neboť komunisté měli vlastní, velmi rozvinutou, tělovýchovnou organizaci. Schopnost rychle jednat a zároveň udržet klid a poslušnost k nadřízeným, Sokol projevil v dramatických letech těsně po válce, kdy byly úřady využívány i v pozdějších krizových situacích. Dobrým příkladem jsou nitranské bouře z roku 1933. V Nitře se konaly oslavy tisícího výročí založení prvního kostela na území státu. Z celonárodní oslavy udělali Hlinkovci svoji akci a neomalenou provokaci vůči republice. Klid nedokázal udržet ani přítomný předseda vlády Malypetr.⁸⁴ K násilí nakonec nedošlo a důstojnost akce byla v rámci možností částečně udržena díky přítomným skupinám Sokolů, Orlů, příslušníků Selských jízd a Robotnických jednot. Nitranské události jsou tedy velmi ilustrativním příkladem participace tělocvičných spolků obecně na demokratickém systému Československé republiky.⁸⁵

Na konci třicátých let se pak Sokol společně s dalšími tělovýchovnými spolky intenzivně podílel na branné výchově národa. Má neopomenutelnou zásluhu na připravenosti československého obyvatelstva, s níž na podzim roku 1938 očekávalo válku. Vrcholným oceněním podílu na branné výchově národa byla účast starosty Československé obce sokolské Dr. Bukovského ve vládě generála Syrového v posledním týdnu první republiky.⁸⁶

Sokol byl tedy po celou dobu První republiky ideologickou i brannou oporou režimu. Konkrétní politické ambice sám o sobě neměl, jeho politická participace neměla přinášet spolku samotnému nějaké konkrétní výhody. Už od dob Tyrše šlo o přísně apolitickou organizaci a pravděpodobně i díky tomu se stala tak masovou. Prakticky všichni významnější příslušníci politické scény byli zároveň Sokolové. Tak například v roce 1929 bylo ve sněmovně 67 a v senátu 32 členů spolku. Mezi členy různých jednot té doby najdeme E. Beneše, M. Hodžu, K. Kramáře, J. Malypetra, J. Stříbrného a další. Vždy, s jedinou výjimkou Juraje Slávika, však šlo o řadové členy spolku. Důležité je také to, že šlo o lidi napříč politickým spektrem, pomineme-li ovšem extremistické strany⁸⁷. Proto se Sokol nikdy nestal aktivním politickým činitelem

---

⁸⁴ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 176-178.

⁸⁵ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 55.

⁸⁶ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 57-60; KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 485-489.

⁸⁷ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 211.

s autonomními cíli.⁸⁸ Omezoval se na prohlášení a rezoluce tam, kde šlo podle názoru předsednictva o ohrožení demokratických principů obecně. Příkladem může být projev Československé obce sokolské z roku 1928 k chystané reformě školní správy, která ji měla zpolitizovat. Tyto projevy však měly vzhledem k početné členské základně význam, zvláště před volbami.⁸⁹

Určitá část členstva se pokoušela prosadit myšlenku otevřené politické angažovanosti Sokola. Z významnějších osobností to byli Ladislav Jandásek, Emanuel Chalupný či Renáta Tyršová. J. Scheiner však z titulu své funkce vždy zabránil realizaci takových plánů.⁹⁰

Kontinuita charakteru Sokola nejen po politické stránce byla za první republiky zajištěna i kontinuitou personální na vysokých místech spolkové hierarchie. Nejvyšší funkcionáři na svých místech setrvali nezdávka i desítky let. Například náčelník Československé obce sokolské Jindřich Vaníček byl na svém postu 40 let.⁹¹ Tato personální stálost na nejvyšších místech odpovídala dobovému trendu ve veřejném životě. Srovnáme to kupříkladu se stále novým a novým volením T. G. Masaryka prezidentem. Až do své smrti neměl vážnějšího protikandidáta. Msgre. Jan Šrámek byl zase ministrem prakticky v každé vládě první republiky. Občané tedy byli zvyklí na neměnnost na nejvyšších místech. Ve veřejném životě i v Sokole tento fenomén na jednu stranu přinesl stálost a kontinuitu, na druhou stranu jistý konzervatismus.⁹²

2.1.3.3 Činnost v oblasti sociální

V životě komunit měl Sokol nezastupitelnou roli zprostředkovatele sociálního smíru. Činnost spolku vyžadovala spolupráci členstva napříč ekonomickým spektrem obce. V rámci Československé obce sokolské také fungovaly četné programy na pomoc potřebným Sokolům, což se při rozsáhlosti členské základny týkalo velkého procenta občanstva. Jmenujme Fügnerův fond na podporu zestárlých a potřebných Sokolů, Sokolský trh práce, čili rubriku v Sokolském věstníku, která inzerovala nabídku a poptávku zaměstnání atd.⁹³

⁸⁸ Srov. WAIC, M. *Byli jsme a budem*, s. 211.

⁸⁹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 52.

⁹⁰ Srov. ROČEK, A. *Ideologická krize sokolského hnutí jako předpoklad pochopení úkolů Sokola ve třetím tisíciletí*, s. 37.

⁹¹ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 53.

⁹² Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 421.

⁹³ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 49,55 a jinde.

Spolupráce v rámci Sokola se projevovala i v měřítku zcela místním. Malé jednoty nemající vlastní sokolovnu tak často bezplatně cvičili v sálech hostinců, kde majitel byl členem, ale i v zemědělských objektech členů-sedláků. Různá provizorní cvičiště poskytovaná členy jednoty ilustruje například vzpomínka členky Sokola z Lična: "*Cvičilo se u Kadlecových v hospodě... Cvičili jsme u Adámkových na sadě a u Mrázkových v hospodě, ale odtud nás pak vykárali a tak nás tatínek nechal cvičit v nově postaveném hospodářském objektu na tzv. 'vejsypce'... .*"⁹⁴

Na mnoha místech se postupně začaly budovat sokolovny, často šlo o multifunkční prostory určené ke sportovním, ale i kulturním a společenským akcím. Jejich budování je zároveň dalším dokladem spoluúčasti Sokola na životě komunity v širokém slova smyslu. Starší budovy jsou stavěné ve slohu moderny nebo i s využitím "národního svérázu". Většina je však kubistická. Zvláště pak ty stavěné za velké vlny výstavby kolem roku 1928 (výročí republiky) a později.⁹⁵

Výrazným příkladem je např. sokolovna v Chlumci nad Cidlinou, otevřená k výročí republiky v roce 1928. Architektem byl Josef Izák, regionální stavitel a podnikatel. Patřila mu stavební firma v Chlumci a parní pila v blízkých Káranicích. Nepodařilo se zjistit žádné jeho realizace mimo nejbližší region. Stavba je po výtvarné stránce kvalitní, s výraznými prvky novoklasicismu. V hlavní části budovy se nachází divadelní a taneční sál s galerií a také restaurace. Vedlejší křídlo pak obsahuje tělocvičny.⁹⁶

Nedostižným vzorem Sokolovny měl být ovšem Pražský Tyršův dům. Podle původního projektu měl obsahovat dvě tělocvičny, vnitřní a venkovní bazén, odpočívárny, sprchy, umývárny. Dále pak ubytovací kapacity pro 60 posluchačů cvičitelské školy, byty zaměstnanců a paní Tyršové. Také spolkové muzeum, galerii Jiřího Karáska ze Lvovic, administrativní prostory, přednáškový sál a jídelny. Je třeba říci, že z finančních důvodů byl výsledek podstatně redukován.⁹⁷

Jednou z částí projektu, které uskutečněny byly, je Karáskova galerie. Tyršův dům tím značně přesáhl dimenzi tělocvičny a spolkové budovy. Šlo o jednu z největších soukromých uměleckých sbírek, kterou Sokolu věnoval básník Jiří Karásek ze Lvovic.

⁹⁴ TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*, s. 62.

⁹⁵ Srov. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, s. 485-489.

⁹⁶ Srov. KUČA, K. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocerilíní*, s. 433-434.

⁹⁷ Srov. *Tyršův dům* [online].

Až do roku 1951 ji pak i spravoval. Veřejnost zde mohla spatřit díla mistrů, jako byli Leonardo da Vinci, Quido Reni, Nicolas Poussain, Petr Pavel Rubens či Rembrandt van Rijn. Byla zde kolekce nejvýznačnějších představitelů české malby 19. století a také reprezentativní grafický kabinet o cca 5 000 grafických listech.⁹⁸

Vedle regionálních architektů zvláště malých sokoloven se na tomto typu výstavby podíleli i umělci celostátního významu (například Josef Gočár). Sokolovny jsou obvykle budovány v dominantních polohách a v těch částech obcí, na něž kladla dobová urbanistika velký důraz. Představují tak jakousi reprezentaci města pokládajícího se za dostatečně moderní a pokrokové. Tak v Hradci Králové se sokolovna nachází na nábřeží Labe, které mělo představovat kulturně společenské centrum nové výstavby města. Vedle sokolovny a městských lázní se tu nachází i muzeum a měla zde být též městská galerie.⁹⁹ Řazení těchto institucí nutně navozuje myšlenku Tyršova pěstění těla a ducha ve smyslu antické kalokagathie.¹⁰⁰

Dobrou ilustrací významu sokolovny v rámci malé obce je východočeská Praskačka. Jde o malou obec skládající se převážně z přízemních domků. Zdejší sokolovna z roku 1921 se nachází na mírném návrší, které v obci položené v rovině představuje nejvyšší bod. Jako urbanistická dominanta tak zcela překonává praskačský kostelík, nenáročnou stavbu s nízkou věží z 1. poloviny devatenáctého století. Význam sokolovny v Praskačce pro život obce zvýšilo v roce 1926 zřízení biografu.¹⁰¹ Sokolovna vybudovaná jako projev kubismu v české architektuře představuje také jedinou stavbu ve vsi se slohovými prvky. Měla tedy význam i pro zvýšení estetiky prostředí, neboť šlo o jediný objekt s nejen utilitárními stavebními prvky, s nímž se obyvatel vsi setkával v každodenním životě. Protože sokolovny bývaly obvykle nejreprezentativnější veřejnou necírkevní stavbou malé obce, odehrávaly se tam i události ze života komunity, které se Sokola přímo netýkaly, např. svatby nebo pohřby. Je zajímavé, že spor Sokola s církví, případně jejím tělocvičným orgánem Orlem na venkov příliš nepronikl a tak nebyl problém například vypravit církevní pohřeb ze sokolovny.¹⁰²

V prostředí jednot byla také vykonávána vzdělávací činnost, ovšem ideologické

---

⁹⁸ Srov. *Tyršův dům* [online].

⁹⁹ Srov. KRÁTKÝ, J. *Urbanistická kompozice Hradce Králové*, s. 88-89.

¹⁰⁰ Srov. SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 64-66.

¹⁰¹ Srov. Praskačka - Živěobce.cz [online].

¹⁰² Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*, s. 36.

a jiné spory, v nichž se angažovalo pražské vedení spolku, většinou nebyly reflektovány. Dobře to dokládá srovnání současné historiografie o Sokolu. Knihy vydávané o obecné historii organizace a často psané i funkcionáři obvykle končí rokem 1948 jako zánikem Sokola. Publikace o místních jednotách, často z pera pamětníků, činovníků a kronikářů obvykle chápou tělovýchovu v obci jako kontinuální, "sokolskou", bez ohledu na momentální název, či to, zda se cvičenci chystají na slet nebo spartakiádu.¹⁰³ V jejich vzpomínkách je také vidět častou kontinuitu personální před a po roce 1948. Vzhledem k tomu, že většina členů v tomto roce byla i členy před válkou potvrzuje to reálnou apolitičnost lokálních, malých jednot.¹⁰⁴

Více než celonárodní konflikty ovlivňovaly život v jednotách konflikty místní. Mezním příkladem je již vzpomínaná jednota v Ličně, která desítky let cvičila v místním hostinci. Po té co došlo v členstvu k osobním konfliktům a pomluvám, rozdělila se jednota (vzhledem k počtu členstva zároveň prakticky celá obec) na dva tábory. Hostinský byl v tom méně početném, reagoval vystoupením ze Sokola a vykázaním jednoty ze svého objektu. Členům spolku pak nezbylo než svépomocí zbudovat sokolovnu, která se s rozměry 9 krát 12 metrů a datem vzniku 1936 stala jednou z nejmenších a zároveň nejmladších v republice.¹⁰⁵

Sokol, aby postupně neztratil oblibu mezi obyvatelstvem, musel reflektovat změny životního stylu. Zhostil se toho úspěšně, jak dokládají výše zmíněné biografie v sokolovnách nebo podpora rozvíjející se turistiky. Ta se projevovала například výstavbou nocleháren pro sokolskou mládež na turisticky zajímavých lokalitách, případně zakládáním turistických stezek.¹⁰⁶ Velký význam mělo roku 1929 zřízení sokolské chaty na Černé hoře v Krkonoších.¹⁰⁷

V literatuře se objevil zajímavý názor, dávající do souvislosti meziválečný rozvoj Sokola a rozvoj družstevnictví v téže době.¹⁰⁸ Teorie hledá a nachází jisté myšlenkové podobnosti mezi oběma jevy. Jde o pohled netradiční, ale zajímavý. Rozhodně však Sokol, ale i Orel, Dělnická tělovýchovná jednota či Federace tělovýchovných jednot přicházeli s družstevnictvím často do styku v rámci své

---

¹⁰³ Jako příklad tohoto tvrzení lze porovnat publikace: TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*; WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*.

¹⁰⁴ Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*, s. 28.

¹⁰⁵ Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*, s. 19-24, 64-65,

¹⁰⁶ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 49.

¹⁰⁷ Srov. WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*, s. 53.

¹⁰⁸ Srov. NĚMCOVÁ, L. *Sokol a družstevnictví*, s. 17-23.

participace na životě komunity. Šlo zejména o případy, kdy se sokolové často podíleli na výstavbě pomníků padlých z I. světové války. Téměř vždy se pak účastnili pietních akcí. Pro zřizování pomníků byla za první republiky, zvláště na malých obcích často zakládána družstva. Družstevní formou byly také, zvláště v letech 1925-1935, stavěny samotné sokolovny a družstva pro údržbu se pak o ně i starala.¹⁰⁹ Zároveň stavební a bytová družstva budující bytové domy v nich někdy zřizovala i malé tělocvičny, využívané zhusta místními sokolskými jednotami, zejména ve velkých městech.¹¹⁰

2.2 Orel

Orel, který je v současnosti druhým největším tělovýchovným svazem v České republice, vznikl v roce 1896 jako katolická odpověď na jisté antikatolické směřování Sokola a dále se vyvíjel nezávisle na něm.¹¹¹ Z jeho velmi bohatých dějin bude v další kapitole popsáno pouze období mezi lety 1918 – 1938, jež je předmětem této práce.

2.2.1 Historie Orla v letech 1918 - 1938

Stejně jako Sokol, i Orel se v letech 1918 až 1938 podílel na utváření a vývoji demokratického Československa. V dalších řádcích se podíváme podrobněji na různé formy orelské participace na československých dějinách.

Již v roce 1917 se orelská organizace začala připravovat na obnovu spolkového života v míru. Již tehdy předpokládala, že se tak bude dít ve víceméně nezávislé zemi. Velice brzy po vzniku Československé republiky (již během listopadu 1918) se časopis Orel přihlásil k podpoře státu a též již považoval za vhodné dementovat různé výroky o antidemokratických tendencích spolku. Dne 5. ledna roku 1919 se v Brně sjeli moravští Orlové spolu s hosty z Čech a Vídně aby se dohodli na činnosti spolku v nových poměrech. Byl ustanoven plán dalšího vývoje. Především měla být zrušena roztržitost organizace daná složitým vývojem v minulé epoše a založen jednotný spolek "Československý Orel". Cíle bylo dosaženo roku 1921. Spolek se měl dále rozšiřovat na Slovensku a Podkarpátí. Měly být též rozvolněny svazky s křesťanskou demokratickou stranou. Všechny tyto plány byly do dvou let uskutečněny, nebo alespoň

---

¹⁰⁹ Týká se to i orloven či Dělnických domů.

¹¹⁰ Srov. NĚMCOVÁ, L. *Sokol a družstevnictví*, s. 19.

¹¹¹ Srov. *Křesťanská sportovní organizace Orel* [online].

jejich realizace rozpracována.¹¹²

Zároveň vzplanul ostrý boj se Sokolem. Ten viděl v Orlu ideového protivníka i prostě konkurenci na poli tělovýchovy. První ostrý útok přišel ze strany Sokolů už dne 2. února 1919. Orel je prý organizace zrádná, prorakouská a je ve veřejném zájmu ji ihned rozpustit. Lze se domnívat, že byl vyvolán i tím, že se Orlové snažili využít některých prvků sokolské organizace. Příkladem může být zavedení oslovení "bratře, sestro" a tykání v tělocvičnách a veřejných budovách. Přes dočasnou spolupráci obou spolků v boji proti levicovému hnutí ostrá animozita pokračovala, až do doby po roce 1948 kdy nová moc zrušila jak Sokola, tak Orla.¹¹³

Boj se Sokolem byl jen malou částí kulturního boje, který se v Československé republice počátkem 20. let odehrával. Orel zde byl jakousi silovou složkou římskokatolické církve. Chránil i za cenu fyzického násilí, církevní objekty a akce. A to jednak před různými radikálními volnomyšlenkáři a levičáky, jednak před stoupeními nové církve československé husitské.¹¹⁴ Byl za to oceněn dokonce přímo papežem. Vedoucí osobnosti Orla si uvědomovali nutnost dokázat svoji státotvornost. Příležitost se naskytl za války mladé republiky s Maďarskem, kam spolek vyslal z Brna dvě čtyři dobrovolníky. Jejich "frontová" úloha se omezila na tříměsíční střežení veřejného pořádku v hornickém městě Handlová.¹¹⁵

Podobně za generální stávky v roce 1920 zmobilizovaní Orlové vykonávali se zbraní v ruce strážní službu u důležitých objektů, zejména v Brně. Prestiži spolku to nepochybně prospělo. Ještě roku 1920 se dokonce jeho zástupci dostali do Poradního sboru pro tělesnou výchovu. Ještě dnes jsou tyto události jedním ze stěžejních bodů spolkové historické tradice, jak svědčí například zhodnocení situace na orelských webových stránkách o historii: "*druhý den ráno nastoupilo 300 Orlů bránit Brno proti komunistickému puči.*"¹¹⁶

Veřejnosti se pak spolek jako tělovýchovná organizace poprvé přihlásil orelskou poutí s veřejnou cvičební produkcí na Velehradě ve dnech 4. až 6. července 1919. Podobně jako na Sokolských sletech i zde se účastnili zástupci sesterských spolků

¹¹² Srov. *Křesťanská sportovní organizace Orel* [online].

¹¹³ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921*, s. 23-24.

¹¹⁴ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921*, s. 26-27.

¹¹⁵ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921*, s. 24; 32.; *Historie Orla: Znovuobnovení pol. světové válce.* [online].

¹¹⁶ *Historie Orla: Znovuobnovení pol. světové válce* [online].

z Vídně, USA či Slovinska. Poválečné obnovování Orla jeho hledání místa v nových poměrech ukončil ustavující sjezd Československého Orla na konci roku 1921. Prvním starostou a symbolickým prvním členem se stal Páter Jan Šrámek.¹¹⁷

Dvacátá léta proběhla ve znamení navyšování počtu členstva a pokračování tvrdých střetů se Sokolem a dalšími antiklerikálními organizacemi. Velice typické je například vyloučení legionářů, kteří se zúčastnili orelského sletu v roce 1922 z řad Československé obce legionářské.¹¹⁸ Oba zmíněné jevy spolu do značné míry souvisí. Můžeme se domnívat, že mnoho katolíků vstoupilo do Orla, cítíce potřebu se organizovat pod tlakem "kulturkampfu" mladé republiky.

Už od 1. světové války se mezi orelstvem šířila myšlenka navázat na předválečné slety ve Vyškově, Kroměříži a Hradci Králové. Zároveň bylo třeba na sebe v pozitivním smyslu upozornit veřejnost a vzít tak vítr z plachet různým pomlouvačům. V neposlední řadě, ač to orelské prameny pokud lze zjistit nepřiznávají, šlo vedení Orla o vytvoření konkurenční protiváhy sokolským sletům. V roce 1921 začaly přípravy a v létě 1922 se v Brně odehrál slet. Organizace sletu byla vedena snahou poukázat na tradice, z nichž spolek vychází, zároveň však také demonstrovat sílu katolicismu v Československé republice a zároveň deklarovat státotvornost katolíků. Tyto tendence se projeví v propojení sportovních a náboženských akcí. Hlavní sletové dny proběhly ve dnech 12. až 15. srpna 1922, ale celý komplet akcí byl zahájen již slavnou mší na Petrově 16. června 1922. Bylo pozváno mnoho delegací zastupujících příbuzné katolické sportovní organizace z ciziny. V orelském průvodu pochodovali i katoličtí legionáři a horníci z Ostravy, čili zástupci skupin chápaných v obecném povědomí jako zcela antiklerikální. Architektura stadionu, stavěného částečně svépomocí, měla typické znaky tehdy oblíbeného "národního svérázu". Z tělovýchovného i propagačního pohledu skončil slet úspěchem.¹¹⁹

V dalších letech Orlem hýbaly především záležitosti organizační, dané změnami v legislativě státu a také růstem členstva. K nejvýraznějším patří zrušení zemských rad Orla v polovině dvacátých let. Organizace byla zjednodušena na jednoty - župy - ústředí v Brně. Vyvolalo to odpor mnoha funkcionářů, nejvíce na Slovensku. V průběhu dvacátých let se obecně stupňovaly autonomizační tendence ve slovenském Orlu, ve shodě s podobným vývojem ve slovenské společnosti a církvi. Přesto ještě zemský

¹¹⁷ Srov. *Historie Orla: Znovuobnovení pol. světové válce* [online].

¹¹⁸ Srov. *Historie Orla: Orelský slet v Brně 1922* [online].

¹¹⁹ Srov. *Historie Orla: Orelský slet v Brně 1922* [online].

slet Orla v Bratislavě v roce 1928 vyzněl jako hold československé státnosti.¹²⁰

První rok tzv. "velké hospodářské krize" proběhl pro Orla úspěšně, nic nenasvědčovalo obtížím, které přijdou. V tomto roce se odehrál II. orelský slet, nazývaný vzhledem k výročí zemského patrona Svatováclavské dny Orelstva. Hlavními sletovými dny byly 4. až 6. červenec 1929. Slet reprezentoval rozmach, který organizace zaznamenala ve dvacátých letech, a dával také najevo definitivní upevnění Orla v československé společnosti. Na sletu si pozorovatel mohl všimnout mnoha dokladů toho, že katolická tělovýchova se zbavila nálepky antinárodní organizace, kterou měla v prvních letech republiky. Tak například se sletu účastnil Tomáš Garrigue Masaryk a předseda vlády Udržal. Jejich automobil doprovodila na stadion orelská jízda. Součástí oslav byla také pouť katolických legionářů do Staré Boleslavi, kde jim arcibiskup Kordač posvětil prapor. Posun za necelé desetiletí byl více než zřejmý. Sympatie veřejnosti se spolkem byly vzbuzovány cíleně (zpěv svatováclavského chorálu, k němuž se přidalo i publikum), ale pomohla jim i náhoda. Obecenstvo totiž velice ocenilo vytrvalost cvičenců, kteří nepřerušili program ani za prudkého přívalového deště, který se během akce spustil. Orel na sletu neopomněl ani zdůraznění svých myšlenkových základů, což učinil slavnostními bohoslužbami a etnografickými prvky ve vystoupeních. Šlo o poslední orelský slet na mnoho desetiletí. Další plánované na roky 1939 a 1949 se z politických důvodů neuskutečnily.¹²¹

V roce 1929 také Orel dohodl se Svazem československých důstojníků zvyšování branné výchovy členstva. Již od roku 1931 se v župách cvičila pořadová cvičení podle vojenského vzoru. V roce 1932 Orel jako první z tělovýchovných spolků zavedl povinnou brannou výchovu členstva. Se zhoršující se mezinárodní politickou situací se v dalších letech důraz na předvojenskou výchovu cvičenců postupně zdůrazňoval.¹²²

Ve 30. letech je také zvyšována osvětová a propagační činnost v rámci spolku. Již roku 1930 došlo k orelské pouti na Hostýn, která zahájila tradici trvající dosud. V roce 1933 zase pražská župa podnikla cestu do Říma, kde byli členové přijati papežem. V roce 1935 dolehly i na Orla problémy spojené s napětím mezi Čechy a menšinovými národnostmi, jež vzrůstalo spolu s ohrožením republiky. Dne

---

¹²⁰ Srov. *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

¹²¹ Srov. *Historie Orla: Svatováclavské dny Orelstva (SDO) v Praze 1929 - II. slet Orelstva* [online].

¹²² Srov. *Historie Orla: Svatováclavské dny Orelstva (SDO) v Praze 1929 - II. slet Orelstva* [online].

17. listopadu se v Brně konala schůze ústřední rady Orla. Zástupci slovenských žup neplánovaně požádali, aby se jednalo o situaci na Slovensku. Vedení spolku odmítlo změnu programu, načež se Slováci zvedli a odešli. Tím začala separace slovenského Orla, která trvala až do zrušení spolku za Tisova režimu v roce 1939. Slovenští Orlové se s brněnským ústředím rozešli nejen organizačně, ale i politicky, neboť se většinou přiklonili k separatistickým a fašizačním snahám slovenské katolické hierarchie. Jen částečnou náhradou tohoto odtržení bylo navyšování počtu jednot na Podkarpátí, zvláště díky spolupráci s řeckokatolickým biskupem Alexandrem Stojkou.¹²³

V krizovém období stál Orel pevně na pozici státotvorné a prodemokratické organizace. Dokonce po úmrtí presidenta Masaryka, konali za něj členové modlitby. V květnu 1938 vydaly všechny tři tělovýchovné organizace věnující se branné výchově, tedy Sokol, Orel a Dělnická tělovýchovná jednota společné prohlášení o připravenosti členstva bránit vlast. Pro první dva zmíněné spolky šlo o první spolupráci od začátku 20. let 20. století. Přípravy Orla na slet roku 1939 pak přerušil Mnichov.¹²⁴

Stejně jako z historií Sokola, bylo i s historií Orla spojeno několik významných osobností. Na následujících řádcích budou zmíněni ti, kteří se významnou měrou podíleli na propojení Orla s různými oblastmi dění v období let 1918 -1938.

Jan Šrámek

Katolický kněz a politik Jan Šrámek je jednou z nejvýznamnějších postav československých dějin 1. poloviny 20. století. Byl spoluzakladatelem a po desítky let předsedou Československé strany lidové, ministrem ve všech prvorepublikových vládách a v roce 1928 i místopředsedou vlády. V londýnském exilu jako ministr zahraniční vlády přečkal světovou válku. Byl i ve vládě v letech 1945 až 1948. Po únorovém převratu roku 1948 se pokusil o emigraci, ale byl zatčen. Zbytek života byl vězněn na různých místech. Zemřel roku 1956. Šrámek byl již před rokem 1918 významným členem Orla. Od konce první světové války organizaci řídil. Jako člen Moravského národního výboru prosadil již v říjnu 1918 to, že se Orel dal k dispozici československým úřadům k pořádkové a s vývojem událostí i vojenské službě. Zdá se, že přes odmítavý postoj velké části společnosti pochopil, že budoucnost Orla spočívá v intenzivní politické a občanské participaci na životě Československé

¹²³

Srov. *Historie Orla: 30. léta historie Orla* [online].

¹²⁴

Srov. *Historie Orla: Ohrožení Československé republiky – Mnichovská dohoda 1938* [online].

republiky.¹²⁵

Z organizačně roztržitého spolku vytvořil jednotnou a akceschopnou organizaci - Československý Orel. Po celou dobu první republiky pak byl jeho starostou. Nebál se ani nepopulárních opatření, jako bylo například zjednodušení struktury Orla vypuštěním zemských rad. Na druhou stranu, díky svému veřejnému významu měl proti případným oponentům v řadách spolku velkou výhodu. Spojení Orla s obecně uznávaným ministrem Šrámkem, pomohlo katolické tělovýchově přestat krizové období po vzniku republiky. Význam Jana Šrámka pro Orel, sama organizace mnohokrát ocenila již za jeho života. Zmíňme například čestný diplom prvního člena Orla nebo název putovního závodu žup z roku 1937, O věnec Dr. Jana Šrámka.¹²⁶

Osobnost Jana Šrámka tak propojuje Orel především s politickým děním v Československé republice.

Vojtěch Jílek

Poslední předválečný náčelník Orla Vojtěch Jílek se narodil 14. dubna roku 1908 v brněnské čtvrti Bystrc. Studoval nejdříve tělocvik, ale brzy přešel na lékařskou fakultu. Lékařské vzdělání později využil i jako náčelník Orla. Například prosadil zřízení odboru "orelské rekreace". V jeho rámci se organizovaly pobyty orelské mládeže v chatových nebo stanových koloniích v přírodě, a to v létě i zimě. Po studiích Jílek pracoval v zemské nemocnici a později jako městský zdravotní úředník v Brně. V polovině roku 1938 se oženil a založil si vlastní ordinaci. Po té co ho z politických důvodů propustili z práce pro město, šlo o jedinou obživu rodiny. V prosinci roku 1940 pohybově handicapovaná paní Jílková porodila syna. V květnu následujícího roku, v době zhoršujícího se zdravotního stavu manželky, byl Jílek zatčen a odvezen do Kounicových kolejí. Zde byl v rámci stanného práva dne 30. září 1941 popraven.¹²⁷

Do historie se Jílek zapsal jednak jako sportovec, jednak jako odbojář. Obojí spolu do značné míry souviselo. Od mládí cvičil v orelské organizaci, vypracoval se do náčelnické rady a od roku 1936 byl v jejím čele. Jako orelský funkcionář se účastnil mnoha důležitých akcí v Československé republice i cizině. Tak například roku 1937 byl na pohřbu T. G. Masaryka, v červnu roku 1938 na sjezdu katolické

¹²⁵ Srov. MENŠÍKOVÁ, M.. *Jan Šrámek - Encyklopedie dějin města Brna* [online].

¹²⁶ Srov. *Historie Orla* [online].

¹²⁷ Srov. *Historie Orla: 30. léta historie Orla* [online].

mládeže slovinské. V dramatickém podzimu roku 1938 se Orel i díky Jílkovi naplno postavil za republiku. Vzhledem k rozvratnému působení některých katolických kruhů například na Slovensku to nebylo tak úplně samozřejmé. Dne 22. září vydal Jílek rozhlasovou výzvu Orelstvu, aby se každý intenzivně zapojil do práce pro ohroženou vlast. Po Mnichově a zejména po okupaci vyjížděl jako úspěšný aktivní sportovec na různé zahraniční závody. Těchto cest využíval jako spojka mezi odbojovou organizací Obrana národa a exilem. Právě to ho asi nakonec stálo život. Připomeňme ještě, že Jílek byl i úspěšný aktivní sportovec, kromě Orla též člen SK Moravská Slávia v Brně. Věnoval se atletice. Ze sportovních úspěchů stojí za zmínku například vítězství v mezinárodním pětiboji v Antverpách roku 1930.¹²⁸

Přes osobnosti, jako byl Vojtěch Jílek, byla uskutečňována spoluúčasť Orla na obraně republiky v krizovém závěru třicátých let.

Karel Dostál Lutinov

Moravský katolický kněz Dostál se narodil v roce 1871 v Prostějově. Přátelství se spolužákem z Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži Janem Šrámkem a aktivní činnost Orla v rodném Prostějově ho přivedli ke katolické tělovýchově.¹²⁹

V prvních dvou desetiletích 20. století se Dostál, pod pseudonymem Lutinov, vypracoval na předního básníka české katolické moderny. Věnoval se též dramatu a publicistice. Z jeho hojné literární a novinářské činnosti se budeme věnovat pouze té, která měla souvislost s organizací Orel. Dostál se stal Prostějovským farářem v roce 1904, ve stejném roce, kdy ve městě vznikl Orel. Stal se jeho členem a podporoval ho zejména organizačně. Například v týdeníku Ječmínek, který vydával, publikoval pravidelně orelskou přílohu.¹³⁰ Farářovy orelské aktivity ve specifickém prostředí hanáckého města samy o sobě přispěly k prestiži spolku. To mělo velký význam zvláště v prvních letech Československé republiky, která byla pro Orel velice kritická. V průběhu tohoto období, roku 1923 Karel Dostál zemřel. Orlu Dostál také věnoval mnoho básní, které vyšly souhrnně ve sbírce "Orlí fanfáry". Z ní vyniká "Hoj, orlí mocných perutí", která se stala hymnou organizace a je jí dosud.¹³¹ Význam organizačního a básnického díla Karla Dostála - Lutinova pro Orla spolek dosud

---

¹²⁸ Srov. MENŠÍKOVÁ, M., JANČÍKOVÁ, M. *Vojtěch Jílek - Encyklopedie dějin města Brna* [online].

¹²⁹ Srov. ČERVINKA, A. *Významné osobnosti arcibiskupského gymnázia v Kroměříži*, s. 19 - 20.

¹³⁰ Srov. ČECH, F. *Jména z kancionálu*.

¹³¹ Srov. *Historie Orla: První tělocvičné odbory* [online].

oceňuje připomínáním tohoto jinak málo známého literáta, označovaného dobovým způsobem za "orelského pěvce".¹³²

Dostál-Lutinov propojil Orla a dobovou katolickou literaturu. Přes jeho osobnost jakožto faráře se prostějovská orelská jednota podílela na celkovém životě tamní katolické obce.

2.2.2 Ideová východiska Orla

Filosofie a etika Orla se podobá Sokolu, z něž ostatně Orel do značné míry vzešel. Rozdíl je především v tom, že Orel místo tradice antické vyzdvihuje římskokatolickou víru. Sám orelský slib, jímž se uchazeč stává členem organizace, obsahuje tři základní body, kterými jsou věrnost římskokatolické víře, vlastenecká oddanost republice, věrnost orelským ideám a zodpovědnost při vedení mládeže k nim. Základním úkolem Orla je utvrzovat věřící v jejich víře a umožnit jim vyžití v rámci křesťanských zásad. Proto je zde kladen obecně větší důraz na kulturu a rekreační sport než právě u Sokola.¹³³

Filozofii a hodnoty spolku tak, jak byly v meziválečném období chápány, výstižně zachycuje tehdy používaná modlitba, zvaná "Modlitba Orelstva": *"Pane Ježíši Kriste, Králi nebes a země / jenž jsi svatou vírou náš národ/ k pravé osvětě přivedl / ochraňuj naši orelskou rodinu, / jež se sdružila v duchu Tvého miláčka / sv. Jana a ctitele sv. Václava, / ved' ji cestou spásy a statečnosti/ k obraně věčných i časných statků / a na přímluvu našich svatých patronů / naplň ji duchem pravdy a lásky, / aby denně více prospívala v pravém životě křesťanském /, k Tvé cti a slávě, k rozkvětu naší / církve a k blahu a míru naší země, / jenž žiješ a kraluješ na věky věků. Amen."*¹³⁴

Ve výše uvedeném textu modlitby je znát, mimo odkazů na křesťanství jako takové, odkaz na teoreticky "rodinné" vztahy členů spolku. Dále pak vlastenectví v jeho konzervativní formě, dané například úctou k zemskému patronu sv. Václavu. Slova o "časných statcích" se pak mohou vztahovat k ochranné funkci spolku za náboženských nepokojů v prvních letech Československé republiky.

Na základě uvedeného se lze domnívat, že Orel díky své demokratické filosofii a zároveň křesťanské náplni významně přispěl k participaci katolických věřících

¹³² Srov. *Historie Orla: Mezi dvěma sloty (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

¹³³ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 9-10.

¹³⁴ KORBELÁŘOVÁ, B. *Malá kronika lidového domu „Orlovny“ v Nové Pace*, s. 4.

na politickém a občanském životě Československé republiky, jak bude ukázáno i v následujících kapitolách.

2.2.3 Činnost Orla

2.2.3.1 Tělovýchovná a kulturní činnost

Spolek Orel stejně jako Sokol vyvíjel jednak sportovní, jednak kulturní aktivitu. Oproti Sokolu však můžeme pozorovat u Orla poněkud větší důraz na kulturní aktivity, i když činnost tělocvičná i zde byla stěžejní. Důvodem je důraz na katolickou víru a její obranu i šíření, což prostou tělocvičnou činností není dost dobře možné. Pochopitelně i Sokol měl svoji bohatou myšlenkovou nadstavbu (humanismus, demokratismus), ale ta byla v základu šířena mezi obyvatelstvo i jinak, například již samotnou školní výchovou.¹³⁵

Orel také vznikl spojováním různých druhů katolických spolků, přičemž některé z nich měly především společenskou a kulturní náplň činnosti. Tělocvik u nich převážil postupně, často až v rámci centralizace do Československého Orla a také pod vlivem konkurenčního Sokola. Typickým příkladem je Orel v obci Vřesovice u Prostějova. V roce 1909 zde vznikla pobočka katolické společenské organizace Omladina. Provozovala taneční zábavy, divadlo a orchestr, který v rámci regionu soutěžil s podobným tělesem zdejšího Sokola. Po ustrnutí činnosti za světové války byla v roce 1920 obnovena. V roce 1921 při ní vznikl tělocvičný odbor, který se účastnil několika sportovních akcí Orla. Pod vlivem dojmů z těchto akcí založili vřesovičtí katolíci ještě téhož roku vlastní orelskou jednotu. Nějakou dobu existovala souběžně s Omladinou, většinu akcí pořádali společně. Činnost staršího z obou spolků postupně ustávala a členstvo přecházelo do Orla, až spolek Omladina z života Vřesovic zmizel.¹³⁶

Kulturní činnost orelských jednot byla většinou velice výrazná a vyrovnávala se jejich činnosti sportovní.¹³⁷ V již zmíněných Vřesovicích existovala v orlovně divadelní scéna s kruhovým jevištěm a vyspělou osvětlovací a zvukovou aparaturou. Vedle ochotníků v rámci zdejšího orla hrálo také loutkové divadlo. Oba orelské

¹³⁵ Srov. *Historie Orla* [online].

¹³⁶ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 32-33.

¹³⁷ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 35.

divadelní soubory získaly v rámci regionu jistou proslulost.¹³⁸ Jiným dokladem významu divadla pro Orla je jednota v Suchdole u Prostějova. Přes početnou členskou základnu se zde nepodařilo shromáždit dost peněz ke zbudování orlovny. Získaná částka byla tedy proinvestována ve stavbě jeviště pro ochotnické divadlo spolku a též k zakoupení 300 knih pro orelskou knihovnu.¹³⁹

Orel nepořádal jen klasická divadelní představení. Příkladem ne zcela běžné divadelní akce s novátorským zapojením obecnstva je "výlet do Podlevína spojený se staročeskou svatbou", který v létě roku 1934 uspořádala Jednota v Nové Pace. Členové v krojích předváděli zvyky a zpěvy spojené se svatebními obřady v minulosti kraje. Zároveň bylo obecnstvo již na plakátech vyzváno, aby pokud možno přišlo v selském oblečení či národních krojích a pomohlo tak vytvořit věrohodnou atmosféru.¹⁴⁰

S činností Orla je spojena výstavba víceúčelových budov pro potřeby spolku i místní katolické komunity obecně. Byly známy pod označením "Katolický dům", někdy podle politické strany "Lidový dům", nejčastěji však podle vzoru obecně známých sokoloven "orlovna". Najdeme je zejména v katolických, konzervativních oblastech jako je jižní Morava. Zde prakticky splňují společenskou funkci, kterou mají v jiných obcích sokolovny.¹⁴¹

Příkladem multifunkčnosti orloven může být budova v Telči. Nechal ji zbudovat místní Spolek Katolického domu s orlovnou v letech 1928 až 1929. Orlovna měla velký sál s galerií a jevištěm, malý sál s výčepem a záchody, archiv, "výborovnu", čítárnu s knihovnou. Bylo zde též místo pro byt domovníka s jednou místností a kuchyní. Pro Orla typické je akcentování kontinuity, kdy budova byla postavena na místě domu Jednoty sv. Josefa. Na fasádu Orlovny odtud přenesli sošku světce s Ježíškem. Soška nemá výraznější uměleckou hodnotu a jde tedy pouze o vyjádření kontinuity.¹⁴²

2.2.3.2 Činnost v oblasti politické

Na začátku První republiky byl Orel na okraji politického života. Jako katolická a konzervativní organizace byl vystaven útokům z různých stran a pokládán za státu

---

¹³⁸ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 34.

¹³⁹ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 36.

¹⁴⁰ Srov. KORBELÁŘOVÁ, B. *Malá kronika lidového domu „Orlovny“ v Nové Pace*, s. 21

¹⁴¹ Srov. *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

¹⁴² Srov. TESAŘ, J. *Orlovna Telč* [online].

neloajální.¹⁴³ V projevech politické participace mu tak bylo objektivně bráněno. A to i přesto, že hned od sjezdu v lednu 1919 se snažil vystupovat jako apolitická organizace, což se projevilo zejména rozvázáním dosavadních svazků se stranou křesťansko sociální. Účast Orlů na vojenském ovládnutí Slovenska i při potlačení generální stávkou roku 1920 jim vynesla vstřícnější přístup státních úřadů. Velkou roli hrálo také spojení Orla s páterem Janem Šrámkem a jeho Československou stranou lidovou. Po většinu první republiky byl Šrámek představitelem jak Orla, tak lidovců. Cesta, kterou Orel a katolická obec v Československé republice ve vztahu ke státu ušly mezilety 1919 a 1929 navozuje zajímavou, byť ahistorickou otázku, jejíž řešení však daleko přesahuje rámec této práce. Kdyby tomu nezabránily vnější tlaky, dokázala by Československá republika integrovat národnostní skupiny stejně úspěšně jako náboženské?¹⁴⁴

"Personální unie" lidovecko-orelská zakotvila definitivně Orla v československé společnosti a umožnila jeho plnou politickou i občanskou participaci na životě státu. Především díky Janu Šrámkovi pak organizace vychovávala katolickou mládež v loajální občany demokratické republiky. Český katolicismus se tak nestal růstovou základnou konzervativního fašismu, jako tomu bylo v některých evropských zemích, např. Rakousku, Polsku, Itálii a jinde. Naopak dlouhou dobu úspěšně bránil i autonomistickým a fašizujícím snahám některých klerikálních kruhů na Slovensku. Příznačný je projev Andreje Hlinky na zemském sletu Orla v Bratislavě roku 1928.¹⁴⁵ Budoucí radikální separatista zde mimo jiné pronesl *"Republika československá bude věčně trvat, neboť stojí na základech spravedlnosti a pravdy. Proti těm, kteří by chtěli rozbít stát, vlast a národ ať se katoličtí Orli chopí meče a brání jednotu státu, vlasti, národa."*¹⁴⁶

Orel navazoval kontakty s dalšími katolickými sportovními organizacemi v Evropě. Na rozdíl od Sokola, který byl od počátku spojován se státem, však orelské kontakty nikdy nepřekročily sportovní rámec. Jistým specifikem byly cesty orelských delegací do Vatikánu, kde byly přijímány jako doklad přetrvávání organizovaného katolického života v novém státě.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Srov. *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921*, 42-56 s.

¹⁴⁴ *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)*. [online].

¹⁴⁵ *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

¹⁴⁶ *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

¹⁴⁷ *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

2.2.3.3 Činnost v oblasti sociální

Orel byl jednak sportovní a jednak kulturně-společenskou organizací, která se všestranně podílela na společenském životě. Zvláště zpočátku zde provozovaný sport nebyl výkonnostní, ale rekreační. Souvisí to s pozdní centralizací Orla, který proto neměl dlouho své celostátní soutěže, odpovídající sokolským sletům. Orelské jednoty se proto mohly sportovně poměřovat maximálně na lokální úrovni. Často více než sport členům Orla přinášela prestiž kvalitní divadelnická práce.¹⁴⁸

V prvních letech republiky byl Orel činný prakticky pouze v tradičně katolických regionech, mimo ně pak v některých místech východních Čech. V oblastech, kde nebyla převaha katolického obyvatelstva, proti členům Orla panovalo nepřátelství, někdy jdoucí až k fyzickému napadení.¹⁴⁹ To se změnilo až v průběhu 20. let, zejména po té, co se do veřejného povědomí dostalo spojení ministra Šrámka s Orlem a po Svatováclavských dnech orelstva roku 1929, které navštívila i reprezentativní vládní delegace. Úspěšnost Svatováclavských dnů vedla k zvýšení prestiže členů spolku jak je vidět i z navýšení počtu členů právě toho roku¹⁵⁰.

Orlové v krojích dodávali lesk církevním slavnostem a naopak v rámci orelských akcí (župní slety, otevírání orloven) i do menších obcí obvykle zajížděli vysocí církevní představitelé, či vyšší představitelé československá strany lidové.¹⁵¹ V životě venkovských komunit byly takové návštěvy významným narušením běžného stereotypu. Příkladem orelské akce jako kombinace sportovní, církevní, společenské a krojové akce je např. orelská pouť II. okrsku Brynychovy župy v Nové Pace roku 1926: *" V ladném průvodu, provázení hudbou, odebrali se účastníci do klášterního chrámu Páně Panny Marie, bohatě vyzdobeného květinami a ozářeného el. světlem. Mši sv. sloužil br. okrsk. vzdělavatel dp. František Komárek, profesor reálného gymnázia... Po mši sv. bylo uděleno požehnání a po něm zapěna národní hymna. Odpoledne konalo se... veřejné obvodové cvičení. Po 2. hod. odpol. vyšel od kláštera slavnostní průvod zahájený bratry cyklisty na ozdobených kolech a banderiem v národních krojích. V průvodu nesený dorostenecké vlajky, orelské prapory a státní vlajka, provázená čestnou stráží 4 bratří s rapíry. Průvod čítající 470 účastníků v krojích a přes 800 všech účastníků... S hudbou střídali se fanfáry jednoty lomnické a jičínské... zahájeno*

¹⁴⁸ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 10.

¹⁴⁹ Srov. KORBELÁŘOVÁ, B. *Malá kronika lidového domu „Orlovny“ v Nové Pace*, s. 13-14.

¹⁵⁰ Srov. SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*, s. 10.

¹⁵¹ Srov. *Historie Orla: Mezi dvěma slety (1922 Brno – 1929 Praha)* [online].

proslovem... Po proslovu následovaly státní hymny a slavnostní fanfáry... a po nich cvičení... “¹⁵²

V rámci Orla se pak také organizovaly i některé soukromé akce jeho členů. Například se orlové v krojích mohli účastnit pohřbu spolkového činovníka, nebo tento mohl být vypraven z orlovny. Můžeme říci, že v katolických oblastech Orel v životě komunit plnil poslání, které měl v méně religiózních lokalitách Sokol.¹⁵³

---

¹⁵² *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921, 42-56 s.*

¹⁵³ Srov. KORBELÁŘOVÁ, B. *Malá kronika lidového domu „Orlovny“ v Nové Pace, s. 17.*

3 POROVNÁNÍ SOKOLA A ORLA

Tato kapitola se věnuje vzájemnému porovnání východisek, oblastí a způsobů participace Sokola a Orla a to na základě toho, co bylo vymezeno v předchozích kapitolách. Všechna použitá fakta jsou zmíněna i výše a tam i s odkazem na zdroj. Z důvodu nepřehlcování textu nadbytečným poznámkovým aparátem nebude v této kapitole až na výjimky užíván.

3.1 Porovnání ideových východisek

Základními ideovými východisky Sokola jsou kalokagathie, demokracie a občanská brannost. Jde tedy o ideje vycházející z antiky. Naopak východisky Orla jsou především křesťanská víra, kombinovaná se sokolskými idejemi, neboť jak už bylo řečeno výše, Orel ze svého velkého konkurenta vlastně vyšel. Velkou roli hrálo i venkovské, konzervativní prostředí, v němž většina orelských Jednot působila osobnost J. Šrámka. Tato osobnost byla pro meziválečný Orel přímo formující a její význam je nesrovnatelně vyšší, než byl význam kteréhokoliv sokolského činovníka pro jeho vlastní spolek, jak vyplývá i z kapitol o historii spolků. Dále se podíváme na jednotlivá ideová východiska podrobněji.

Antická myšlenka kalokagathie, tedy rovnoměrného pěstění těla a ducha vychází z odbornosti zakladatele Sokola Dr. M. Tyrše, který byl profesorem dějin umění a estetiky. Myšlenka kalokagathie pak vedla k osvětové a kulturní činnosti spolku i například k multifunkčnosti sokoloven. Můžeme s ní spojit participační projevy Sokola, jakými byly přednášky, divadelní představení, tzv. "sokolské výlety" apod. Přímé projevy myšlenky kalokagathie se přes sokolské kořeny dostaly i do Orla.

Původ demokratického ducha Sokola lze pravděpodobně hledat v inspiraci antickým Řeckem, odporu k autoritativnímu rakouskému systému i v tom, že původně šlo o nepočetný spolek přátel, kteří se navzájem znali. Demokracie Sokola je východiskem jeho intenzivní politické spoluúčasti na udržení demokratického systému v Československu. Díky masovému rozšíření spolku v letech 1918-1938 lze Sokol považovat za jakousi "školu demokracie" československého obyvatelstva. Orel naopak vycházel více z křesťanských tradic, kterým je vlastní spíše hierarchická disciplína. Přesto se i Orel stal oporou demokracie ve státě. Jednak na tom měla podíl nutnost existovat ve změněných poměrech po roce 1918, jednak i myšlenka

křesťanského "bratrství" akcentovaná například v tzv. Modlitbě orelstva, jak již bylo zmíněno výše.

Předvojenská výchova členů, typická pro Sokol už od dob Tyršových se v meziválečném období projevila obranou státu po roce 1918 i v roce 1938. Zvláště na počátku první republiky měla vojenská participace Sokola zásadní charakter a je otázka, zda by bez vojenské pomoci spolku stát vůbec vznikl. V roce 1938 už byla spoluúčast spíše jen podpůrná, neboť Československá republika disponovala moderní armádou. Sokol se v tomto období také významně podílel na branné výchově a psychologické přípravě civilního obyvatelstva. Branná výchova se týká i Orla, ale zde to byla především věc sebeobrany v dobách těsně po vzniku Československa.

Orel je organizace křesťanská, což se odráží ve snaze o křesťanské hodnoty ve sportu i v životě členstva. Z křesťanské představy člověka jako Božího stvoření a obrazu pak vychází i snaha po pěstění těla a zdraví sportem. Orel je však také organizací církve římsko-katolické, což se projevilo (reciproční) participací spolku na činnosti Československé strany lidové.

Prakticky po celé zkoumané období je čelním představitelem Orla politik a kněz J. Šrámek. Toto personální propojení spolku a nejvyšších vrstev politiky se projevilo na umožnění politické participace Orla, původně odmítaného jako protistátního. U Sokola takovouto výraznou personální souvislost nenacházíme.

Mnoho samostatných jednot, z nichž Orel vznikl, byly vlastně odtrženými, katolickými, organizacemi Sokola. To je pravděpodobně příčinou mnoha shodných rysů obou spolků, kterými byly například i podobné formy občanské participace (osvěta, kultura).

Venkovské zázemí Orla je východiskem jeho určitého konzervatismu, který se projevuje například v některých formách občanské participace spolku. Zmiňme převažující rekreační charakter orelského sportování či konzervativní charakter osvětové činnosti. V konzervatismu členské základny asi také můžeme vidět důvod, proč značná část Orla na Slovensku podporovala ve třicátých letech Hlinkovce.

3.2 Porovnání oblastí participace

Participace politická byla velmi významná zvláště v počátcích republiky, kdy účast Sokolů a Orlů přispěla k jejímu vzniku a udržení. Naopak orelská participace

na upevňování státu zpětně přinesla upevnění spolku ve struktuře ČSR. Oba spolky tedy výrazně participovaly na samotné existenci první republiky. Rozdíl byl ale v participaci na vlastním politickém vývoji státu, na "každodenní" politice. Sokol nikdy nebyl spojován s konkrétní politickou stranou či hnutím, kdežto Orel se otevřeně hlásil k Československé straně lidové a římskokatolické církvi. Podobně se k určitým hnutím hlásili i další dobové tělovýchovné spolky, čili odmítnutí Sokola participovat na politickém životě státu se jeví jako jeho výjimečný rys.

Druhou důležitou oblastí participace byla u obou spolků oblast sociální. Jejich kulturní a charitativní svépomocná činnost zasáhla vzhledem k masovosti spolků velkou část československé populace. Zde byla participace Sokola i Orla téměř shodná a to i při slavnostech religiozních. Sokol se na malých obcích běžně zúčastňoval i významných církevních akcí, což odráželo konfesijní příslušnost členů. I vzhledem k tomu, že ve většině obcí existoval jeden nebo druhý spolek a jen málokde oba zároveň musela být jejich činnost v životě dané komunity odpovídající.

Třetí oblastí pak byla oblast ekonomická, kde členstvo placením členských příspěvků participovalo na jejich chodu. Mimo to Sokol, při své podpoře obranyschopnosti státu a zaměřením se na předvojenskou výchovu, organizoval finanční sbírky. Dále byly z mimořádných darů členů financovány i stavby tělocvičen a podobně. Ani zde nebylo rozdílu mezi Sokolem a Orlem, snad jen ve skutečnosti, že Orel byl finančně podporován lidovou stranou, kdežto Sokol takového politicky vyhraněného donátora neměl.

3.3 Porovnání způsobů participace

Prostřednictvím obou spolků bylo členstvo vychováváno k demokracii a v dobách ohrožení režimu se stavělo na její obranu (roky 1918, 1920, 1938, okupace). Režim s touto výchovou občanstva počítal a v krizových obdobích ji i záměrně využíval. Sokol a Orel například poskytl republice organizované oddíly fyzicky zdatných mužů v době, kdy se musela bránit zahraničnímu i domácímu nepříteli a neměla ještě běžnou armádu. I později, v rámci přípravy Československa na válku s Německem prováděli oba spolky brannou výchovu členstva a osvětovou činnost v záležitostech civilní obrany.

Participace obou spolků na činnosti politických stran prakticky neexistovala. Specifický vztah Orla a Československé strany lidové se na politické činnosti strany

přímo neprojevil. Pomineme-li ovšem stafáž Orlů při některých významných vnitrostranických událostech. Opačný vztah byl častější a Československá strana lidová se na životě Orla podílela například účastí svých hodnostářů na spolkových akcích a v neposlední řadě i podporováním lepšího vztahu mezi státem a spolkem než jaký byl na začátku dvacátých let.

Oba spolky se kromě sportu věnovaly i kulturním aktivitám. U Orla pak byla typická rekreační úroveň sportu, ten výkonnostní se začal prosazovat až po sloučení orelských organizací do Čsl. Orla a do značné míry také pod tlakem konkurenčního boje se Sokolem. Naopak Sokol již před rokem 1918 provozoval (samozřejmě nejen) výkonnostní sport. Sokolští sportovci reprezentovali českou zemi na různých mezinárodních závodech a utkáních již v předválečném období.

Rozdíl vychází z rozdílné historie. Sokol byl založen jako jednotná organizace s pobočkami. Pod tlakem Rakousko-Uherských úřadů byla jednota spolku neoficiální a udržovaná tiskovinami a osobními kontakty. Naopak Orel vznikl bez jakékoliv centralizace a k vytvoření jednotné organizace došlo až za první republiky pod vnějším tlakem. Organičtější vznik Orla, bez jednotného celonárodního vedení, zapříčinil i vyšší důraz této organizace na mimo sportovní činnost než jakou měl Sokol. Zatímco sokolské Jednoty vznikaly podle příkladu pražské, Orel častěji vyšel z potřeby místní komunity a teprve dodatečně se připojil k orelské organizaci. V dobách první republiky se již ale tento rozdíl do značné míry vyrovnal. Kromě ústředí a Jednot ve velkých městech byl podíl výkonnostního a rekreačního sportu obdobný, stejně jako důraz, který členstvo kladlo na kulturní činnost. I okruhy této kulturní činnosti, tedy zejména divadlo, pak také koncerty, plesy, osvětové besedy a podobně nevykazovaly rozdíly.

Oba spolky byly masové a zvláště v menších obcích zahrnovaly většinu obyvatelstva. Z toho plyne, že spory v rámci Jednot se přenášely i do místní politiky a společenského života a naopak.¹⁵⁴ Tělocvičné spolky první republiky splňovaly všechny charakteristiky projevů občanské participace na životě společnosti.¹⁵⁵ Byly oddělené, nikoliv však nezávislé na státu, což už bylo řečeno výše. Podobný vztah měly k ekonomické sféře. Využívali podpory majetných členů a příznivců, ale v případě že nebylo zbylí, dokázaly se bez této podpory obejít. Prostřednictvím Jednoty Sokola či Orla pak občané artikulovali a realizovali své sportovní ale také kulturní, společenské

¹⁵⁴ Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919-2009*, s. 19-24, 64-6.

¹⁵⁵ Srov. RAKUŠANOVÁ, P. *Třetí sektor a občanská participace v České republice*, s. 1.

a někdy také bezpečnostní (pořádková služba v krizových obdobích) zájmy.¹⁵⁶
Ani v tomto tedy nebyl mezi Sokolem a Orlem rozdíl.

---

¹⁵⁶

Srov. TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost, 1919-2009*.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo porovnat východiska, oblasti a způsoby participace tělovýchovných spolků Sokol a Orel na občanském životě v období let 1918 – 1938, tedy v období první republiky. K tomu, aby mohl být tento cíl naplněn, bylo čerpáno z prací M. Kaplánka a M. Kočerové, K. Vráblíkové nebo P. Rakušanové. Tito autoři se zabývají participací jako takovou. Z velkého množství literatury byly dále vybrány práce, které se vztahovaly k celkové historii spolků, zejména od R. Saka, M. Waice, J. Waldaufa, F. Talavaška, H. Rezkové, I. Korbelářové a I. Slavotínka.

V první kapitole je vysvětlen pojem participace a dále je pojednáno o oblastech participace. Druhá kapitola se věnuje již konkrétním spolkům Sokol a Orel, jak z hlediska jejich historie, ideových východisek a činnosti. Závěrečná, třetí kapitola je zaměřena na porovnání východisek, oblastí a způsobů participace ve sledovaném období.

Participace Sokola i Orla na životě tzv. první republiky byla velmi vysoká a vzájemně podobná. Kvantitativně - byť ne kvalitativně byla u Orla poněkud nižší. Je to dáno početními a regionálními omezeními členské základny katolické tělovýchovy oproti jejím sokolským konkurentům. Svou roli pak hraje i odmítavý postoj režimu k Orlu v prvním období po roce 1918.

Obě organizace ovlivňovaly mimo sportu i kulturu a společenský život, respektive sociální vztahy v jednotlivých lokalitách. Přes deklarovanou apolitičnost participovali ve velké míře i na politickém vývoji republiky. Příkladem může být provázanost Orla a lidoveckého politika Msgre. Šrámka nebo role sokolských sletů v propagaci československého státu.

Oblasti participace tělovýchovných spolků na životě Československé republiky v letech 1918-1938 byly politická, sociální a do jisté míry i ekonomická. Spolky jasně deklarovaly svou sounáležitost s demokratickým státem, reálně měly vliv na jeho budování a přijali zodpovědnost za jeho obranu. Členové to dokázali v těžkém období na sklonku třicátých let a zejména potom, za nacistické okupace.

Sokol byl součástí života první republiky od začátku až dokonce. V letech 1918-1921 byly dočasně užívány ozbrojené formace členů místo chybějícího státního vojska.

V druhé polovině třicátých let potom dokumenty oficiální povahy zapojily oba spolky do výchovy občanů k brannosti, jimiž se Československo připravovalo na obrannou válku proti Německu.

I v současné době je projevem občanské participace spolková aktivita. Široká škála spolků, kromě vlastní činnosti, se podílí i na společenském, kulturním a sportovním životě v obcích a městech. Právě tuto situaci můžeme srovnat s meziválečnou republikou, kdy takto všestranným organizátorem bývala místní sokolská jednota.

Práce si kladla za cíl porovnat východiska, oblasti a způsoby participace tělovýchovných spolků Sokol a Orel v období první republiky. Závěrem lze tedy konstatovat, že cíl se podařilo naplnit.

POUŽITÉ ZDROJE

- BINEK, J. *Plánování rozvoje jako důležitý proces pro posílení participace v obcích*. In *Občanská participace na venkově: Sborník z konference 26. a 27. 9. 2012*. Olomouc: UNIVES, 2012, 25 - 37. Dostupné z WWW: <http://www.unives.eu/wp-content/uploads/Sborn%C3%ADk_-konference-Ob%C4%8Dansk%C3%A1-participace-na-venkov%C4%9B.pdf>.
- BORKOVSKÝ, I. *Dějiny Prahy*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, 824 s.
- ČECH, F. *Jména z kancionálu*. In *Život farností*, ročník II, září 2008, č. 9. nestránkováno.
- ČERNEK, M. *Sokolská ideologie v současné multikulturní společnosti*. In HODAŇ, B. *"Sokolství - občanská společnost - sjednocující se Evropa": sborník sdělení přednesených na vědecké konferenci na Fakultě tělesné kultury UP v Olomouci ve dnech 5. a 6. prosince 2003*. Olomouc: Hanex pro Fakultu tělesné kultury, c2004, 173 s. ISBN 80-85783-54-1x.
- ČERVENÁ, R.; MENŠÍKOVÁ, M.; VANÍČEK, J.; LOSKOTOVÁ, I. a kol. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno, 2004, [cit. 2013-09-15]. Dostupné z WWW: <http://encyklopedie.brna.cz/homemmb/?acc=profil_osobnosti&load=423>.
- ČERVINKA, A. *Významné osobnosti arcibiskupského gymnázia v Kroměříži*. Kroměříž: Arcibiskupské gymnázium, 2007.
- JAREŠ, J. *Renáta Tyršová – doktorka filozofie, byt' „jen“ čestná*. *IFORUM časopis Univerzity Karlovy* [online]. Praha: Univerzita Karlova, 2013, [cit. 2013-10-03]. Dostupné z WWW: <<http://iforum.cuni.cz/IFORUM-14183.html>>.
- HART, R. *Children's Participation. The theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. London : Earthscan Publications, 1997.
- KAPLÁNEK, M. a Martina KOČEROVÁ. *Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii*. *E-Pedagogium* [online]. 2011, roč. 2011, I., 18. - 38. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z WWW: <http://www.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/2011/e-pedagogium_1-2011.pdf>.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, 577 s. ISBN 80-7277-030-6.
- KORBELÁŘOVÁ, B. *Malá kronika lidového domu "Orlovny" v Nové Pace: položení základního kamene Lidového domu - dne 28. dubna 1928, slavnostní otevření Lidového domu - 30. září 1928 : katalog k výstavě 2008*. Nová Paka: Spolek na udržování Lidového domu, 2008, 50 s. ISBN 978-80-254-2575-6.
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. 5. vyd., Ve Svobodě 1. vyd. Praha: Svoboda, 1972, 261 s.
- KRÁTKÝ, J. *Urbanistická kompozice Hradce Králové*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, 1990, 186 s.

- KŘEŠŤANSKÁ SPORTOVNÍ ORGANIZACE OREL. [online]. Praha, 2009 - 2012 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.orel.cz/?ukaz=historie>>.
- KUČA, K. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocičliní*. 1. vyd. Hradec Králové: SOPVČ, 1995, 561 s., mapy: in. ISBN 80-901906-1-8.
- KUČERA, R. ABZ.cz:slovník cizích slov. Participace. ABZ.CZ. *ABZ.cz:slovník cizích slov* [online]. Praha, 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z WWW: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/participace>>.
- MENŠÍKOVÁ, M. Jan Šrámek - Encyklopedie dějin města Brna. MUZEUM MĚSTA BRNA. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno, 2. 12. 2012 [cit. 2013-10-13]. Dostupné z WWW: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2570>.
- MENŠÍKOVÁ, M.; JANČÍKOVÁ, M. Vojtěch Jílek - Encyklopedie dějin města Brna. *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. Brno, 2. 12. 2012 [cit. 2013-10-13]. Dostupné z WWW: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=1407>.
- NĚMCOVÁ, L. *Sokol a družstevnictví*. In HODAŇ, B. "Sokolství - občanská společnost - sjednocující se Evropa": sborník sdělení přednesených na vědecké konferenci na Fakultě tělesné kultury UP v Olomouci ve dnech 5. a 6. prosince 2003. Olomouc: Hanex pro Fakultu tělesné kultury, 2004, 173 s. ISBN 80-85783-54-1x.
- Participace nájemníků na regeneraci panelových sídlišť. Socioekonomie bydlení - CZ* [online]. Praha, 2013 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z WWW: <http://seb.soc.cas.cz/projekty/manual/participace_def.htm>.
- Praskačka - Živéobce.cz. DATABOX S.R.O. *Živé obce.cz* [online]. Liberec, 2013 [cit. 2013-10-08]. Dostupné z WWW: <http://www.ziveobce.cz/praskačka_c570656>.
- RAKUŠANOVÁ, P. *Třetí sektor a občanská participace v České republice. Naše společnost*. 2003, roč. 2003, 3 - 4, 31 - 34. Dostupné z WWW: <http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3917/f11/100019s_Treti%20sektorokupdf>.
- REDLOVÁ, P. *Politická a občanská participace imigrantů v České republice. In Východiska migračních politik* [online]. Praha, 2011 [cit. 2014-02-28]. Dostupné z WWW: <http://www.konsorciem-nno.cz/dokumenty/politicka-a-obcanska-participace_201112071116411.doc>.
- REZKOVÁ, H. *Sokol Jaroměř: první po Praze: 1862-2012*. 1. vyd. Vlkov: H. Rezková, 2012, 159 s. ISBN 978-80-904449-3-5.
- ROČEK, A. *Ideologická krize sokolského hnutí jako předpoklad pochopení úkolů Sokola ve třetím tisíciletí*. In HODAŇ, B. "Sokolství - občanská společnost - sjednocující se Evropa": sborník sdělení přednesených na vědecké konferenci na Fakultě tělesné kultury UP v Olomouci ve dnech 5. a 6. prosince 2003. Olomouc: Hanex pro Fakultu tělesné kultury, 2004, 173 s. ISBN 80-85783-54-1x.
- SAK, R. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012, 327 s., [4] s. obroku příl. ISBN 978-80-7429-239-2.
- SLAVOTÍNEK, I. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*. 1. vyd. Prostějov: Městská knihovna, 2001, 80 s.
- SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973, 741 s., [16]

s. obroku příl.

- TALAVAŠEK, F. *Sokol Lično: historie a současnost: 1919 - 2009*. 1. vyd. Lično: Tělovýchovná jednota Sokol Lično, 2009, 142 s.
- TESAŘ, J. Orlovna Tel. *Portál kulturního a přírodního dědictví Kraje Vysočina* [online]. Jihlava, 2011 [cit. 2013-10-08]. Dostupné z WWW: <http://www.dedictvivysociny.cz/kultura/pamatky-50/mestska_architektura-6/?id=607>.
- Tyršův dům*. [online]. Praha, 2007 [cit. 2013-10-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.sokol.eu/tyrsuv-dum-DA9B>>.
- VLČEK, P. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 761 s. ISBN 80-200-0969-8.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích. *Sociologický časopis* [online]. 2009, roč. 45, č. 9, 867. - 897. [cit. 2014-02-27]. Dostupné z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/1781fecf096a629184147889753238bd213ac457_VrablikovaSC2009-5.pdf>.
- Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách: 1897-1921*. Hradec Králové: Brynychova župa Orla Čsl., 1921?, 56 s.
- WAIC, M. *Byli jsme a budem: From the past we'll stand forever : [150 let Sokola*. Praha: Agentura Lemán, 2012, 251 s. ISBN 978-80-260-1625-0.
- WALDAUF, J. *Sokol: malé dějiny velké myšlenky*. 1. vyd. Luhačovice: Atelier IM, 2007-2010, 381 s. ISBN 978-80-85948-67-71.

Abstrakt

VANDASOVÁ, G. *Participace tělovýchovných spolků v období první republiky*. České Budějovice 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. M. Kočerová.

Klíčová slova: Participace, politická participace, sociální participace, ekonomická participace, tělovýchovné spolky, Sokol, Orel, období první republiky

Práce se zabývá participací tělovýchovných spolků Sokol a Orel na občanském životě v Československu v období roků 1918 až 1938, tedy v období nazývaném první republikou. Konkrétně se pak práce zaměřuje na participaci v oblasti politické, sociální a ekonomické, na východiska této participace a na konkrétní způsoby s cílem provést jejich porovnání.

Abstract

Participation of sports associations in the period of the First Republic.

Key words: Participation, political participation, social participation, economic participation, sports associations, Sokol, Orel, period of the First Republic.

This work deals with participation of sports associations Sokol and Orel in civil life in Czechoslovakia in the period of 1918 – 1938, so in the period known as the First Republic. The work is specifically focused on the participation in the political sphere, social and economic sphere, on the basis of this participation and the specific ways in order to make their comparison.